

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Pochody smrti

Natálie Šikulová

Bakalářská práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Natálie Šikulová
Osobní číslo: H15126
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obory: Historie (dvouoborové)
Ochrana hmotných památek (dvouoborové)
Název tématu: Pochody smrti
Zadávací katedra: Ústav historických věd

Zásady pro vypracování:

Zpracování problematiky evakuace nacistických koncentračních táborů v podobě pochodů smrti na území Protektorátu Čechy a Morava na základě archivního výzkumu (Archiv bezpečnostních složek, Praha), literatury a vzpomínek pamětníků. Zpracovat souhrnný přehled a blíže analyzovat jeden konkrétní pochod smrti.

Rozsah grafických prací: obrazová a mapová dokumentace

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

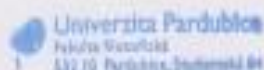
Přežili svou smrt. Pochody smrti, Praha 2005 BUBENÍČKOVÁ, Růžena -
KUBÁTOVÁ, Ludmila, Tábory utrpení a smrti, Praha 1969 NEBÁLEK,
František, Místa utrpení a vzdoru, Praha 1987 NEDBÁLEK,
František, Železniční transporty a pochody smrti vězňů koncentračních táborů
a zajatců přes české země - zima a jaro 1945, in: Historie okupovaného
pohraničí, č. 9, Ústí nad Labem 2005

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Jan Němeček, DrSc.
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2017

Termín odevzdání bakalářské práce: 30. června 2018

prof. PhDr. Karel Ryjáček, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2017

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 29. června 2018

Natálie Šikulová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce doc. PhDr. Němečkovi, DrSc. za vedení práce a za trpělivost při jejím vytváření. Velký dík patří mé rodině a blízkým přátelům, kteří mne při vytváření práce podporovali.

Název

Pochody smrti

Anotace

Bakalářské práce se zabývá problematikou evakuace vězňů z nacistických koncentračních táborů v podobě pochodů smrti na území Protektorátu Čechy a Morava v roce 1945. Východiskem práce je Archiv bezpečnostních složek, Praha. Údaje získané studiem jsou doplněny o výpovědi svědků a o informace z literatury. Cílem práce je zpracovat přehled a blíže analyzovat jeden konkrétní pochod smrti.

Klíčová slova

Evakuace, koncentrační tábory, pochod, železniční transport

Title

Death Marches

Annotation

This bachelor thesis deals with the issue an evacuation of prisoners from the Nazi concentration camps in the form of „death marches“ in the Protectorate of Bohemia and Moravia in 1945. The starting point is the research of the Archive of Security Services in Prague. The information obtained from the study is supplemented with testimonies from survivors and with information from literature. The purpose of the thesis is to make an overview and to analyse deeply one particular death march.

Keywords

Evacuation, march, concentration camps, transport

Obsah

Úvod.....	1
1. Perzekuce a koncentrační tábory.....	3
2. Vznik pochodů smrti.....	7
3. Koncentrační tábor Osvětim	10
4. Vyklizení a evakuace KT Osvětim	13
5. Železniční transport z KT Osvětimi v žst. Česká Třebová	19
6. Příklady evakuace z jiných koncentračních táborů.....	22
7. Evakuace z koncentračního tábora Buchenwald.....	26
7.1 Železniční stanice Žihle.....	30
8. Příklady evakuací z pobočných táborů na našem území.....	32
9. Evakuace válečných zajatců.....	35
9.1 Rozhovor s pamětnicí Marií Rollerovou, Jehnědí	39
10. Analýza pochodu smrti z KT Johanngeorgenstadtu.....	41
11. Rekonstrukce pochodů a transportů smrti	46
12. Exhumace hrobů z pochodů smrti	47
13. Pietní vzpomínky.....	49
Závěr.....	50
Seznam zkratk	53
Seznam použité literatury a pramenů	54
Prameny:	54
Literatura:.....	54
Přílohy	56
Resumé	58

Úvod

K mé bakalářské práci mne přivedla má teta Marie Rollerová, která je jedna z posledních pamětnic pochodu smrti, jenž procházel obcí Jehnědí u Ústí nad Orlicí. Jako malá dívka viděla transporty zubožených válečných zajatců, které procházely jejím domovem. Jedním z důvodů, proč jsem si toto téma také vybrala je ten, že problematika pochodů smrti není v literatuře dostatečně zpracovaná.

Nevědomost některých občanů naší země o této problematice je zavádějící. Jedna část obyvatelstva o pochodech smrti nic neví, druhá část si evakuace osob z koncentračních táborů plete s brněnským pochodem odsunovaných Němců, který proběhl koncem května 1945. Násilné odsuny daly vzniknout teorii, že v hromadných hrobech jsou pochováni Němci, ne vězni z evakuovaných táborů.

První kapitola mé práce se bude zabývat perzekucí občanů a vznikem prvního koncentračního tábora v nacistickém impériu. Dále se budu ptát, proč nacisté budovali tábory, zda existovaly i jiné tábory než koncentrační a jak vypadaly?

Ve druhé kapitole se budu věnovat situaci v Evropě v roce 1944. Budu si pokládat otázky, proč nacistická elita likvidovala tábory, co je vedlo k evakuaci, proč zrovna pochody a zda existovaly i jiné způsoby vraždění svědků nacistických zločinů?

Ve třetí kapitole se pokusím stručně shrnout koncentrační tábor Osvětim, protože se domnívám, že tato „továrna na smrt“ hrála při evakuaci vězňů významnou roli. Následující kapitola bude navazovat na koncentrační tábor Osvětim a bude se zabývat jeho evakuací. Jak vypadala evakuace vězňů a jakými směry evakuace směřovala?

Pátá kapitola se bude zabývat vlakovými transporty z koncentračního tábora Osvětim, které projížděly koncem ledna 1945 přes železniční stanici Česká Třebová. Tuto kapitolu doplním o výpovědi svědků z řad železničářů.

V šesté kapitole přiblížím i jiné evakuace z koncentračních táborů. Většina evakuací z těchto táborů vedla přes naše území. Vybrala jsem si tábory: Gross Rosen, Bergen – Belsen, Sachsenhausen, Berga, Hamburg, Osendorf, Mauthausen, Dachau aj. Sedmá kapitola se bude věnovat koncentračnímu táboru Buchenwald a jeho evakuaci.

V následující kapitole se pokusím shrnout, jak vypadaly některé evakuace z pobočných táborů na našem území.

Devátá kapitola bude popisovat, jak vypadaly evakuace válečných zajatců. Byly evakuace podobné evakuacím politických vězňů? Kapitulu doplním o rozhovor s mojí tetou Marií Rollerovou, která mi podala svědectví o pochodu smrti válečných zajatců v obci Jehnědí.

V desáté kapitole se budu zabývat analýzou konkrétního pochodu smrti. Vybrala jsem si pochod smrti politických vězňů, který vyšel v dubnu z koncentračního tábora Johannegeorgenstadt.

Předposlední kapitola bude souhrnem, jak probíhaly rekonstrukce pochodů a transportů smrti na našem území.

Závěr se bude věnovat exhumacím hromadných hrobů (zde jsem si vybrala dva konkrétní případy) a pietním vzpomínkám.

Cílem mé bakalářské práce je zpracovat přehled o problematice evakuace z nacistických koncentračních táborů. Východiskem mého bádání byl Archiv bezpečnostních složek Praha fond 325 Stíhání nacistických válečných zločinců. Údaje získané studiem v archivu jsem doplňovala z publikace Ludmily Kubátové a Ireny Malé, *Pochody smrti*.¹ Do své bakalářské práce jsem zahrнула výpovědi svědků.

V bakalářské práci jsem se rozhodla pro psaní slova Žid s velkým Ž. Číním tak ve shodě s pravidly českého pravopisu, která odlišují příslušníka židovského národa od vyznavače židovského náboženství. Pokud se píše slovo Žid s velkým počátečním písmenem, označuje to příslušníka židovského národa, zatím co žid je příslušníkem judaismu. Velké počáteční písmeno je projevem mé úcty a respektu k tomuto národu, který si za 2. světové války mnohé vytrpěl a většina Židů se konce války nedočkala.

¹ KUBÁTOVÁ, Ludmila – MALÁ, Irena. *Pochody smrti*. Praha, 1965.

1. Perzekuce a koncentrační tábory

Nejhrůznější kapitolou nacistické Třetí říše je bezesporu vznik koncentračních táborů. Byla to místa masových vražd, kde podle odhadů zahynulo až 17 milionů lidí. Toto číslo nebude nikdy upřesněno. Dohledání je ztíženo likvidací dokumentů ze strany Němců.

Krátce poté, co se předseda NSDAP Adolf Hitler stal říšským kancléřem, slíbil, že Německu vrátí svou velikost a bude bojovat s nebezpečnými živly, s Židy. V roce 1933 nastala vlna masivního zatýkání těch, které nacisté považovali za nepřátele státu. Rozsáhlé zatýkání zbavilo svobody statisíce lidí.

Věznice v Německu nestačily pojmout tolik osob, proto byl dva měsíce poté, co A. Hitler získal křeslo kancléře, založen první koncentrační tábor v Dachau. Byl vybudován v budovách bývalé továrny na výrobu střelného prachu a nacházel se 16 km od Mnichova. Koncentrační tábor Dachau, vytvořený jako „vězení pro politické vězně“, sehrál ve formování charakteru jiných koncentračních táborů rozhodující roli. Koncipovaný režim zde zavedl první velitel tábora Theodor Eicke. Cílem bylo člověka zlomit psychicky i fyzicky, zlomit jeho odolnost ponižováním, bitím, hladem a mučením. V Dachau byl zaveden systém kápů. Byli to kriminálníci, kteří sloužili jako dozorcí. Tento systém byl později převzat v celé síti koncentračních táborů. Cynický nápis nad vstupní bránou do tábora „Arbeit macht frei“, v překladu „Práce osvobozuje“, byl používán ve více koncentračních táborech. Eicke byl později za své zásluhy jmenován inspektorem celého systému koncentračních táborů.

Kromě koncentračních táborů byly zřízeny z iniciativy místních funkcionářů SA též desítky tzv. „divokých“ táborů. Byly to menší tábory, v nichž počet nedosáhl více než 1000 osob. Tyto tábory byly zřízeny jen provizorně, a to v oblastech, kde bylo zapotřebí pracovních sil, za účelem válečné výroby.² Nacisté si uvědomovali, že je třeba uvězněných využít a začali s budováním táborů, pro větší počet osob. V roce 1936 byly menší tábory rozpuštěny a zůstaly jen čtyři velké tábory: Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Lichtenburg.³ Zpočátku byly tábory spravované jednotkami SA, jednotkami SS a někdy i policií. Později převzaly kontrolu nad tábory jen jednotky SS.

² BUBENÍČKOVÁ, Růžena –KUBÁTOVÁ, Ludmila– MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha,1969, s. 10.

³ Tamtéž, s. 15.

První, kdo skončili v těchto táborech byli levicoví extrémisté a někteří z německých intelektuálů. Brzy je následovali homosexuálové, kněží, Svědkové Jehovovi a dále osoby, které se postavily proti novému režimu.

Koncentrační tábory byly původně určeny k internaci nepohodlných osob. Později sloužily jako místa, kde se likvidovali odpůrci režimu a rasově nevyhovující národy, Židé, slovanské národy a v malé míře Romové, tehdy zvaní Cikáni.

Všechny objekty měly podobný vzhled. Prostor tábora byl obklopen ostnatým drátem ve dvou řadách, který byl nabitý elektrickým proudem. Po obvodu tábora byly umístěny strážní věže s SS many a kulometry. Každý tábor měl svého velitele a důstojníky SS. Političtí vězni, kterých byla většina, byli označeni červenými trojúhelníky. Kriminálníci měli trojúhelníky zelené, práce štítící černé, Svědci Jehovovi světle modré a homosexuálové růžové. Židům byly našívány trojúhelníky žluté barvy, které utvořily Davidovu hvězdu. Vězni měli v trojúhelníkách natištěno počáteční písmeno své národnosti (Češi „T“ – Tscheche). Němečtí vězni v trojúhelníkách neměli žádné označení.

Od první chvíle, kdy byl vězeň deportován do nacistického tábora se mu změnil život. První kontakt s každodenní táborovou realitou znamenal pro některé vězně šok. Byli zbaveni individuality, přišli o svobodu, ztratili přátele i svou rodinu. Po příchodu do tábora byli nově příchozí vězni zbaveni svého civilního oblečení a skromného osobního majetku, který si při zatčení mohli vzít s sebou. Dostali místo svého oblečení pruhovaný stejnokroj. Jejich nová obuv měla dřevěnou podrážku nebo vězni nosili dřeváky. Dalším ponížením bylo pro vězně ubytování. V táborech byly dřevěné přízemní domy plné hmyzu bez hygienického vybavení. Bylo zde ubytováno až 300 osob. Ve všech táborech nacisté uplatňovali velmi přísné tresty. Vězni byli bičováni k smrti. Za útěk vězně platila v táboře kolektivní vina. Každodenním táborovým zvykem byly apely za jakéhokoliv počasí, které byly ráno a večer. Při apelech počítali dozorcí všechny vězně. U počítání byl přítomen i lékař. Ten posílal podvyživené a nemocné vězně na smrt. Velká pracovní zátěž a minimální příjem potravy měly za následek fyzické strádání vězňů.

Hlavní vedení všech koncentračních táborů (dále jen KT) bylo v Oranienburgu u Berlína. Neslo označení Inspektorát koncentračních táborů. Toto oddělení bylo přičleněno

k Hlavnímu úřadu hospodářství a správy SS.⁴ Do roku 1938 byli v KT vězněni (až na výjimky) občané Německa.

V roce 1938 bylo anektováno Rakousko a pohraničí Československa. Tyto události přispěly ke zvýšení počtů vězňů do KT v Německu. Během invaze do Polska v roce 1939 bylo mnoho tisíc Poláků různých vrstev zatčeno a deportováno do KT. Vůdce se rozhodl z obyvatel Polska učinit otroky, protože árijská rasa podle něho byla nadřazena ostatním rasám.

Největším nepřítelem pro A. Hitlera byli Židé. Základem systému perzekuce Židů byly Norimberské zákony. Tyto dva ústavní zákony vstoupily v platnost dne 15. září 1935 a omezovaly práva a svobodu Židů.

První z těchto zákonů byl o říšském občanství. Uvedl v platnost nařízení, že Židé se nesmí stát říšskými občany. Zakazoval Židům pracovat ve veřejných úřadech nebo jim odebíral právo volit. Zákon také stanovil, jak se určuje „židovská rasa“.

Druhý zákon byl označován jako zákon na ochranu německé krve a německé cti. Zakazoval sňatky a mimomanželské styky s říšskými občany a s osobami židovského vyznání. Tyto rasistické zákony plnily funkci vyloučení Židů ze společnosti a zároveň legitimizovaly antisemitismus a následné zatýkaní Židů. Hitlerovi nestačilo je zbavit majetku a práv. Nacisté se rozhodli zřídit ve velkých polských městech ghetta k soustředění židovského obyvatelstva. Tam měly být v izolaci statisíce Židů.

Dne 20. ledna 1942 bylo na předměstí Berlína rozhodnuto o konečném řešení „židovské otázky“. Brzy na to příslušníci SS začali vyklízet ghetta a začaly transporty do nových „továren“ na smrt. Továrny na smrt (vyhlazovací tábory) je mnohokrát používaný termín. Jedná se o termín, který v sobě ale skrývá nejvýstižnější označení. Pod krycími názvy „přesídlení na Východ“ nebo „pracovní nasazení“ začaly deportace do vyhlazovacích táborů.

Začala bludná etapa lidských dějin, hromadné vyvražďování Židů, Holocaust. Hebrejský termín pro genocidu, která se odehrávala v letech 1939 až 1945, je ŠOA.

⁴ MOULIS, Miroslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha, 1998, s. 6.

V nacistickém impériu byly tisíce koncentračních, vyhlazovacích, zajateckých, sběrných a pracovních táborů. Dělení táborů je složité. Ani německým úřadům nebyla vždy jasná zařazení táborů do různých kategorií. V roce 1940 vydal Walther Schellenberg pokyn, v němž vymezoval pojem koncentračního tábora, a žádal, aby jiné tábory, označované do té doby také jako koncentrační, tohoto názvu nepoužívaly. Podle definice v tomto dokumentu byly za koncentrační tábory považovány jen ty, které patřily pod inspektora koncentračních táborů.⁵

Pojem koncentrační tábor představuje místo, do kterého byly shromážděny osoby nepohodlné nacistickému režimu. Vězni zde byli posíláni za účelem odeslání do jiného tábora, do tábora vyhlazovacího nebo pracovního.

Pracovní tábory představovaly místa, do kterých byli političtí vězni odesíláni za účelem nucených prací. V extrémních případech jsou pracovní tábory zároveň i vyhlazovacími. Předpokládalo se, že vězni následkem tvrdých pracovních podmínek zemřou za velmi krátkou dobu.

Vyhlazovací tábory sloužily k rychlé likvidaci osob. Osm vyhlazovacích táborů nacisté zřídili v Evropě. Vyhlazovací tábory sloužily k rychlé likvidaci osob, Židů. Mezi nejznámější nacistické vyhlazovací tábory v okupované Evropě můžeme zařadit: KT Osvětim, KT Majdanek, KT Treblinka, KT Sobibor.

Koncentrační tábory na území Protektorátu Čechy a Morava byly tábory v užším slova smyslu. Tyto tábory byly jen pobočkami nebo komandy velkých koncentračních táborů mimo naše území. Nejvíce pracovních komand na našem území měl KT Flossenbürg.

⁵BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*, s. 95.

2. Vznik pochodů smrti

V polovině roku 1944 se situace v nacistickému impériu stávala beznadějnou na všech frontách. V červnu se Spojenci vylodili na plážích v Normandii. Rudá armáda porazila německé jednotky v Bělorusku. Byla osvobozena Paříž, spojeneckým armádám se podařilo osvobodit celou Francii. Proběhlo povstání ve Varšavě i Slovenské národní povstání, aj. Velký rozruch způsobil i neúspěšný atentát na A. Hitlera.

Rychlým postupem Rudé armády na východě a spojeneckých armád na západě byli nacisté nuceni vyklízet svá rozsáhlá území i s koncentračními a zajateckými tábory. Snažili se likvidovat nejen objekty, krematoria ale i svědky svých zločinů. Koncem roku 1944 sovětská armáda pronikala od Visly k řece Odře. Spojenci byli již v Německu. Nacisté tušili, že se blíží jejich konec. Co však měli dělat s přeplněnými tábory? Zavraždit všechny osoby, které byly zde vězněny, nebylo možné. Nacistům nezbýval již čas na likvidaci svědků jejich zločinů.

Na přelomu let 1944 a 1945 nastala evakuace vězňů z táborů, která bude později, výstižně nazvána, pochody smrti. Evakuace z táborů probíhaly až do posledních dnů nacistického Německa.

Pochody smrti byly nejkrutějším vyvrcholením represí nacistického režimu. Přeživší se shodují, že pochody smrti jsou poznamenány větším utrpením a velkými ztrátami na životech. Vězni považovali evakuaci za nejhorší zážitek v jejich zajetí. Pochody smrti byly horší než každodenní selekce v táborech, hladovění nebo mučení. Přeživší po válce uvedli, jak nelidským způsobem se s nimi zacházelo, jak ze strany příslušníků SS, kteří je doprovázeli, tak i ze strany německého obyvatelstva. Zástupy vězňů procházely přes naše území, protože Protektorát Čechy a Morava byl osvobozen až na samém sklonku války.

Mnoho pochodů smrti procházelo přes území Sudet. Existují četné příklady, kdy němečtí obyvatelé cítili nenávist a lhostejnost k procházejícím evakuovaným vězňům. Německé ženy s dětmi nabádaly přítomné dozorce, aby vězně více bili, nadávaly jim nebo na ně plivaly.

Princip pochodů smrti nebyl pro nacisty ničím novým. Už v lednu roku 1940 bylo přibližně 800 polských válečných zajatců, Židů, nuceno ujít přes 100 km z Lublinu do Biale

Podlasky. Na podzim roku 1944 byli nuceni maďarští Židé pochodovat na západ od Budapešti směrem do Rakouska.⁶

Podle odhadů historiků bylo na začátku roku 1945 po celém nacistickém impériu v koncentračních a vyhlazovacích táborech až 714 tisíc lidí.

Pro historiky „druhý muž Třetí říše“, říšský vůdce SS Heinrich Himmler vydal dne 14. ledna 1945 rozkaz, že jakékoliv předání táborů nepřichází v úvahu. Do rukou nepřítele nesmí padnout jediný živý vězeň. Himmlerův rozkaz korespondoval se směrnicí pro taktiku spálené země ARLZ. Tutu směrnici tvoří čtyři písmena. V překladu jde o začátky slov útlum – Auflockerung, vyklizení – Räumung, ochromení – Lähmung, zničení – Zerstörung. Je známo, že Himmler vydal před koncem války rozkaz, přestat Židy zabíjet. Pokoušel se i vyjednávat se Západem. Když se A. Hitler dozvěděl o Himmlerově úsilí, vyloučí ho z NSDAP a zbavil ho funkce velitele SS.

Nacisté se báli zubožených vězňů. Obávali se, že o jejich zločinech řeknou spojeneckým armádám. Evakuace vězňů byla prováděna buď pěším pochodem nebo vlakovými transporty. Za transport se považuje i přeprava lodí. Příslušníkům SS, kteří vězně doprovázeli bylo jasné, že velký počet vězňů během pochodu či transportu zahyne bez násilí. Vězni byli zuboženi z předchozího pobytu v táborech.

Během pochodů smrti nešlo jen o evakuaci vězňů do jiných koncentračních táborů. nacistům šlo především o likvidaci svědků. Desetitisíce vězňů z evakuovaných táborů bylo všemi možnými cestami, nejčastěji polními a lesními, hnáno od jednoho koncentračního tábora k druhému. Jednalo se o evakuace bez nejmenšího zajištění výživy nebo ochrany před počasím. Mnozí vězni byli vyhnáni na pochod jen v hadrech, bez obuvi. Není výjimkou, že tisícový transport přežili jen někteří jedinci nebo pár desítek osob. Cíle pochodu se často měnily. Docházelo při nich k dezorientaci, tudíž se pochody prodlužovaly. Dnes je poměrně těžké sledovat přesnou cestu pochodů smrti.

Existovaly i jiné způsoby, jak se zbavit důkazů a zavraždit, co nejvíce svědků. Například v koncentračním táboře Stutthof, který se nachází na severu Polska u města Gdaňsk, nahnali nacisté počátkem roku 1945 do vod Baltského moře 5 tisíc vězňů a postříleli je

⁶REES, Laurence. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*. Praha, 2016, s. 268. ISBN 978-80-242-5409-8.

kulometem. Zbytek vězňů, musel na pochod smrti. Během cesty je zastihla postupující sovětská armáda. Dozorci změnil směr a vrátili se s vězni zpět do KT. Mrazivá cesta zpět do tábora způsobila smrt tisíců vězňů.⁷

V satelitním koncentračním táboře v Lipsku, před příchodem amerických vojáků stráže vyhnaly vězně na pochod smrti do Wurzen. Zbývající vězně, kteří nebyli schopni pochod podstoupit, polili benzínem a zapálili. Mnoho vězňů bylo zastřeleno při pokusu o útěk z hořícího pekla nebo zemřeli jako lidské pochodně, když se pokoušeli překonat ostnatý drát.⁸

Vězni z koncentračního tábora v Neuengamme byli nahnáni na parníky v lübecké zátocě v Baltském moři. Cílem nacistů bylo potopení lodí s vězni na palubě. Například do zaoceánského parníku Cap Arcona bylo nahnáno 7 tisíc vězňů. Byla to 27 tisíc tunová loď. Přeplněné lodě se staly terčem náletu britského letectva. Britové si mysleli, že se jedná o německá válečná plavidla. Během náletu přišly o život tisíce vězňů. K lübecké zátocě směřoval i transport žen z KT Ravensbrück.

⁷ WHITLOCK, Flint. *Buchenwald – peklo na kopečku: každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*. Praha, 2016, s. 240. ISBN 978-80-247-5441-3.

⁸ VLK, Václav. *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*. Praha, 2015, s. 60. ISBN 978-80-247-5593-9.

3. Koncentrační tábor Osvětim

O koncentračním táboře Osvětim, německy Auschwitz, polsky Oświęcim, bylo napsáno mnoho článků a publikací. Přesto považuji za nutné uvést pro úplnost alespoň stručně, některá známá fakta. Domnívám se, že vyklizení KT Osvětim a jeho pobočných táborů hrálo v historii pochodů smrti klíčovou roli.

KT Osvětim leží 60 km od Krakova na jihu Polska. Byl to největší koncentrační tábor za 2. světové války a stal se místem největšího vraždění v lidských dějinách. Mezi léty 1940 až 1945 zde zemřelo miliony lidí, z toho 90 procent byli Židé. Ve srovnání s jinými koncentračními tábory měl tábor dvojí poslání. Sloužil jako koncentrační tábor a zároveň, jako tábor vyhlazovací.⁹

Iniciativa k založení koncentračního tábora vyšla v roce 1939 z úřadu Vyššího vedoucího SS a policie ve Vratislavi. Velitelem úřadu byl SS Gruppenführer von dem Bach – Zelewski. Rozkaz k zřízení koncentračního tábora vydal dne 27. dubna 1940 říšský vedoucí SS Heinrich Himmler. O měsíc později se stal prvním velitelem tábora SS Hauptsturmführer Rudolf Höss.¹⁰

Osvětim byl zpočátku tábor pro politické vězně. Tábor byl budován podle vzoru KT Dachau, měl za úkol věznit a zavražďovat polské obyvatelstvo. Auschwitz I., tzv. hlavní tábor byl postaven na místě opuštěných kasáren polské armády v červnu roku 1940. Sloužil jako hlavní řídicí tábor, kde sídlila ústřední správa tábora.

Na podzim roku 1941 se k politickým vězňům připojilo desetitisíce sovětských zajatců. Poté nastala stavba Březinky, Auschwitz II. -Birkenau. Tento tábor byl asi 20krát větší než hlavní tábor Auschwitz I. Březinka sloužila jako místo masového vraždění vězňů. Tábor Osvětim III. byl určen k výstavbě továren na výrobu benzínu a syntetického kaučuku.

KT Osvětim měl přibližně 45 pobočných táborů v okolí. Největším dílčím táborem byl tábor Monowitz. Některé pobočné tábory byly umístěny i na našem území; například v Bruntále nebo v Brně. Pobočky byly zřizované v blízkosti německých podniků.

⁹ MOULIS, M. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*, s. 39.

¹⁰GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František: *Vlakové transporty vězňů z koncentračního tábora Osvětim v lednu 1945 přes východní Čechy*. In *Pomezí Čech a Moravy*, svazek 4, Litomyšl 2000, s. 179–198, s. 179.

Osvětim v centru masového vraždění v počátku nestála. Tábor byl strategický kvůli deportaci Židů ze Západní, Východní, Jižní Evropy a Skandinávie. Vyhlazovací tábor Treblinka byl v roce 1942 oficiálně největší továrnou na smrt v celém nacistickém státě.¹¹ Osvětim se stala místem největších vražd až o dva roky později, v roce 1944.

Kdo nebyl vybrán při počáteční selekci na smrt, musel tvrdě pracovat. Na věznicích v táboře byly prováděny lékařské experimenty. Pokusů nebyly ušetřeny ani děti. Nacistický doktor Mengele, který mátl šarmem a rozdával úsměvy, prováděl pokusy na nenarozených dětech nebo na dvojčatech. Podmínky, ve kterých vězni museli žít, byly velmi kruté. Hruzy, které páchali příslušníci SS, vzbuzují zděšení do dnešních dnů.

Plynové komory vydávali nacisté za sprchy. První pokus s jedovatým plynem nastal již v roce 1941. Ve sklepě bloku 11 byl Cyklon B použit na sovětských zajatcích. Později byl plyn využíván v Březince. Hromadné transporty z celé Evropy byly důvodem, proč nacisté začali s budováním krematorií. S vyhlazovacím táborem je spojena jedna z nejhorších kapitol jeho dění, tzv. Sonderkommando. Když začalo v táboře systematické vraždění Židů, bylo za potřebí vytvořit zvláštní komando z vězňů, kteří prošli selekcí. Povinnost komanda byla vytahovat z plynových komor zavražděné osoby. Po spuštění čtyř krematorií se počet mužů v komandu zvýšil na 400 osob. Členové komanda byli od ostatních vězňů v táboře izolováni a byl zákaz se s nimi stýkat. Nacisté, ve snaze o zametení stop svých zločinů, členy komand postupně zabíjeli. Měli obavy, že jejich příslušníci mohou vynášet informace dál. V roce 1944 nastaly velké transporty Židů z Maďarska. Dne 7. září 1944 došlo ke vzpouře komanda proti nacistům v táboře. Vzpouře byla následně potlačena a všichni členové komanda byli zavražděni.

Nacisté na sklonku roku 1944 ukončili program masivního vyvraždění Židů. Plynování osob bylo ukončeno a krematoria byla postupně rozebírána. Začali spalovat usvědčující dokumenty například seznamy transportů.

Konec koncentračního tábora Osvětim se blížil tím nejhorším a nejzoufalejším činem. Ke Krakovu a k Osvětimi se nebezpečně přiblížila Rudá armáda. Konečná evakuace osvětimských vězňů je jednou z nejtragičtějších stránek dějin tábora.

¹¹ REES, Laurence. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*, s. 173.

Deset dní po vyklizení koncentračního tábora Osvětim dorazila do tábora 60. armáda sovětského pluku 1. ukrajinského frontu maršála Koněva. Našla zde 7 tisíc vyhladovělých vězňů, kteří byli příliš slabí na evakuaci tábora. Proč je v průběhu evakuace nacistické vedení nezavraždilo nebo proč se nevydali na pochody s ostatními, se můžeme jen dohadovat.

4. Vyklizení a evakuace KT Osvětim

Likvidace koncentračního tábora Osvětim a následná evakuace vězňených osob probíhala ve dnech 17. a 18. ledna 1945. Evakuace se dotkla i pobočných táborů. Současně s evakuací Osvětimi byla evakuována Březinka. Na cestu neznámo kam, se vydalo přes 50 tisíc vězňů. „*Ještě před východem slunce nás vyhnali na pochody smrti. Každý den jsme ušly 30 až 40 km. I v mrazu jsme spaly po stranách silnic, živily se plevelem, který prokukoval sněhem, kůrou a větví a odpadky, které ležely u cesty. Po celý ten čas jsme hrozně trpěly žízni, kterou jsme zaháněly sněhem. Hrnek řídké polévky a krajíček chleba bylo všechno, co jsme večer dostaly k jídlu.*“¹²

Rozkaz k evakuaci KT Osvětim vydal vyšší velitel SS a policie ve Vratislavi SS Obergruppenführer Schmauser.¹³ Dne 17. 1. 1945 velitel KT Osvětim Baer nařídil ústně vedoucím evakuačních transportů likvidaci všech vězňů, kteří se pokusí o útěk nebo zůstanou za kolonou pozadu.¹⁴

Evakuace byla provedena pěším pochodem a vlakovými transporty. Trasy pochodů se často měnily nebo se křižovaly. Pochody se velmi často střídaly s transportem po železnici. Některé železnice byly neprůjezdné. Některé transporty jezdily oklikami nebo byly dlouhou dobu odstaveny na nádražích. Nejvíce informací pro studium této problematiky čerpáme z hlášení železničních stanic. V hlášeních jsou k dispozici průjezdné knihy i evidence vlakových souprav.

Vězni byli z tábora hnáni dvěma cestami. Jedna cesta vedla na severozápad. Museli ujít 45 kilometrů do železniční stanice v Gliwicích. Druhá cesta směřovala na západ. Vězni ušli 60 kilometrů do Wodzislawi. V lednu panovala typická polská zima. Vězni museli pochodovat ve sněhu a v mrazu. Teplota klesala hluboko pod bod mrazu. Vězni byli nedostatečně oblečení. Někteří neměli obuv. Některé ženy pochodovaly v letních šatech.

¹² ERBENOVA, Eva. Sen. Praha, 2001, s. 64. ISBN 80-86103-49-8.

¹³ Národní archiv (dále jen NA), Praha, Svaz protifašistických bojovníků (dále jen SPB), František Nedbálek, inv.č.3717, s. 31.

¹⁴ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), Výsledek vyšetřování k transportu smrti z Osvětimi z ledna 1945, který šel přes naše území, inv.č. 325-46-5.

Vzpomíná Ibi Mannová, která jako 19letá prožila pochod: „*Ani jedna z žen na cestě neměla hlad, jen strašlivou žízeň, která nešla utiřit.*“¹⁵ Ženy věděly, že kdyby se shrbily pro hrst sněhu, byly by okamžitě střelou do týla zabity.

Vzpomíná Ema Šternová, účastnice jiného pochodu smrti: „*Shýbla jsem se pro trs šťovíku, nebo nějaké podobné rostliny. Esesák, který šel za mnou, mne za trest uhodil pažbou do zad tak silně, že mi vyrazil dech. Ženy, jež pochodovaly vedle, mne musely zvednout a kus cesty vést. Esesák křičel, že mne zastřelí, ale bůhvíproč se spokojil jen s tím úderem.*“¹⁶ O pár hodin později SS man už jednal jinak. Několik řad před svědkyní šly dvě sestry. Jedna z nich se pro něco na zem sehnula. SS man si toho všiml a postřelil ji. Druhá sestra se k poraněné sehnula a snažila se jí pomoc. Sesterská pomoc SS mana doslova rozběsnila. Okamžitě zastavil část kolony a rozkázal ženě, aby holýma rukama vyhloubila jámu. Svou zraněnou sestru měla do jámy zaživa zahrabat.

Thomas Buergenthal ve své publikaci *Bez štěstí nepřežiješ*,¹⁷ podává očitě svědectví o pochodu smrti z koncentračního tábora Osvětim, kterého byl účastníkem. Autor uvádí, že jediným majetkem vězně byla tenká deka, lžice a kovová nádoba podobná hrnku. V lednu velmi mrzlo a silnice byly pokryty sněhem. Stromy podél cest vězně chránily před větrem. Spali na silnicích nebo v příkopech. Do Gliwic vězňům trvala cesta tři dny. V Gliwicích je čekala selekce. Vězni museli přeběhnout hřiště, kdo to neudělal, toho doprovod zastřelil. Buergenthal vzpomíná, že při pochodu dostali vězni rozkaz, aby si všichni sedli na silnici. Ruští vězni rozkaz neuposlechli, zůstali stát a začali zpívat své vlastenecké písně. Doprovod do Rusů začal střílet. Střelba pominula až ten moment, kdy si přeživší sedli na silnici.

Při pěším pochodu byl strážní doprovod složen z příslušníků SS. Dozorci byli nervózní z blížící se Rudé armády. SS stříleli na každého, kdo se zastavil, kdo zpomalil, nebo kdo se opozdil za skupinou. Byly i případy, kdy příslušníci SS postříleli celou skupinu vězňů: „*Jak mohl člověk z nemocničního pokoje, podvyživený, s přidělem jen malé porce suchého chleba pochodovat deset dní? Vždyť i SS mani někdy nemohli.*“¹⁸ Je jasné, že obrovské

¹⁵ REES, L. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*, s. 269.

¹⁶ CÍLEK, Roman. *Holocaust: --a Bůh tehdy mlčel: tři osudy a jeden proces: pohled do zákulisí nacistických vyhlazovacích záměrů*. Český Těšín, 2003. s. 195. ISBN 80-86160-75-0.

¹⁷ BUERGENTHAL, Thomas. *Bez štěstí nepřežiješ: unikátní svědectví chlapce, který přežil šilenství holocaustu*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7217-549-9.

¹⁸ NA, SPB, Jírová Terezie, inv.č. 244, s. 2.

množství vězňů nebylo možné dopravit na jedno místo současně. Zubožení vězni museli pochodovat po různých trasách do místa určení. Ženské transporty doprovázely dozorkyně, které zacházely s vězeňkyněmi hůře než členové SS.

Na území Polska byli někteří vězni nakládáni do připravených vlakových souprav. Jednalo se o uhelné, dobytčí, otevřené vagony. V archivu Karla Hermanna Franka se našly dokumenty, které se pokoušejí ospravedlnit použití otevřených vagonů k přepravě vězňů. Jiné vagony údajně nebyly k dispozici.¹⁹

Do jednoho vagonu bylo stěsnáno přes 100 lidí. Vězni byli ve vagonech namačkáni. Nedalo se, kde sednout, opírali se jeden o druhého. Někteří přeživší po válce vypověděli, že cítili velkou vděčnost za to, když ve vagonu někdo umřel, protože měli k dispozici trochu místa. Na jedné straně vagonu seděl jeden člen SS v brzdařské budce a hlídal vězně. Podél trati, kudy transport projížděl, byly vyhozeny stovky mrtvol.

Podle svědectví byly nejhorší noci ve vagonech. Někteří vězni trpěli halucinacemi. Křičeli, naráželi do stěn vagonů. Mnoho z těchto osob nepřežilo do dalšího rána. Navzdory tomu, že nejvyšší prioritu ve využití vlaků měl wehrmacht, aby mohl dopravovat vojáky na frontu, když si SS vyžádala transport smrti, skoro vždy ho dostala.²⁰

Vlakové transporty měly zpočátku jet přes Německo, ale díky spojeneckým náletům, byly železniční tratě nesjízdné, proto se transporty s vězni vydaly na cestu přes Protektorát Čechy a Morava. Přesný počet vlakových souprav, které projížděly přes naše území, se nepodařilo zjistit.

Zpočátku bylo v každém vlakovém transportu přes jeden tisíc lidí. Později, když se blížil konec války, bylo v transportech přes pět tisíc vězňů. Každá vlaková souprava měla samostatný vagon, ve kterém byly naházeny mrtvoly vězňů.

¹⁹ ABS, Spis o výzkumu historie evakuace vězňů osvětimského tábora, inv.č. 325-46-5.

²⁰WHITLOCK, F. *Buchenwald – peklo na kopečku: každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*, s. 239.

Železničáři byli opakovaně varováni ze strany SS, že kdyby vězňům v transportech poskytl jakoukoliv pomoc, budou zastřeleni. Říká se, že některým strojvůdcům platili vodkou, aby si mohli otupit smysly a dokázat nevnímat tu hrůzu, jíž se stávali účastníky.²¹

Transporty s evakuovanými vězni denně projížděly kolem stovek civilistů, kteří viděli a slyšeli nářek vězňů. Většina lidí zůstala nečinná. Ale našli se i mnozí, kteří soucítili s vězni. Riskovali a zalarmovali ostatní osoby v dalším úseku trati, aby se snažili vhodit do vagonů potraviny, popřípadě přikrývky. Například v městě Nýřany koncem války přijel transport s vězni. O jaké vězně šlo, se nepodařilo zjistit. Na nádraží stál asi 2 nebo 3 dny. České obyvatelstvo konalo sbírky potravin a vězňům potraviny donášelo.²²

Jaroslav Lang vypráví: „Ze začátku jsme ani nevěděli, že ve vlaku jsou nějakí vězni, ale když jsme viděli, že lidé nosí na nádraží jídlo, šli jsme za nimi a zjistili jsme, o co jde. Kvůli nedostatku byly potraviny v té době k dostání pouze na lístky, přesto se lidé vzdali svých přidělů, aby je mohli dát vězňům v tom vlaku.“²³

Eliška Rudolfová přeživší z transportu smrti vzpomíná: „Večer skoro celý transport dostal polévku a chléb. Všichni radostí plakali a říkali: „projeli jsme Ukrajinou, Polskem, Maďarskem, Rakouskem, Německem, Francií, a nikdo nás neviděl. Jen v Československu mají lidé srdce.“²⁴

Vězni z koncentračního tábora Osvětim byli evakuováni především do Rakouska, do koncentračního tábora Mauthausen. Dále měli být evakuováni do koncentračního tábora Bergen – Belsenu, do KT Ravensbrück, do KT Buchenwald nebo také do Terezína.

Například jeden z transportů, který vyšel v lednu pěšky z Osvětimi v počtu 6 tisíc mužů a 4 tisíce žen do KT Mauthausen, procházel přes Pless do Lískovce u Brna. Odtud dále vlakem směřovali na Vídeňské Nové město, Lunec a do Mauthausenu. Do tábora došlo pouhých 2400 vězňů. Celková trasa byla dlouhá přes 632 km.

²¹ HOLDEN, Wendy. *Narodili se, aby přežili*. Praha, 2016, s. 180. ISBN 978-80-204-3800-3.

²² ABS, Správa vyšetřování StB, Transporty smrti z KT Buchenwald, inv.č. 325-48-1.

²³ HOLDEN, W. *Narodili se, aby přežili*, s. 192.

²⁴ Tamtéž, s. 198.

Do Buchenwaldu dorazili osvětimští vězni, kteří vyšli z tábora dne 18. ledna, až 27. ledna. Celková trasa byla dlouhá přes 573 km.²⁵ Louis Gros pracoval na nádraží, když jeden z transportů z Osvětimi přijel do buchenwaldského nádraží. Louis Gros vzpomíná: „*Dnešní vlak byl v něčem jiný. Udělal jsem pár kroků vzad a díval se na ten dlouhý vlak, transport plný lidí odsouzených k zániku za svůj jediný zločin, že se narodili jako Židé. Jejich cesta byla naplánována tak, aby při ní všichni zemřeli, pomalu tím nejkrutějším způsobem, jako zvířata nebo ještě hůř, neboť zvířata nevědí, kdy mají zemřít.*“²⁶

Do Buchenwaldu dorazil i další transport s osvětimskými vězni, odjížděl z tábora, když byli Sověti na dohled. Tento transport přivezl skoro 3 tisíce zmrzlých a promrzlých vězňů v otevřených dobytčích vagoněch i přesto, že teplota byla hluboko pod bodem mrazu. Ve všech vozech v osvětimském transportu umírali vězni na podchlazení. Vlak však zůstal stát v buchenwaldské stanici celých pět hodin, než se dveře vagonů otevřely. Mnoho dobytčáků bylo plno zmrzlých těl.²⁷

Do koncentračního tábora Mauthausen, osvětimské transporty jely několika směry. Například jeden z nich vedl přes Löslau, Bohumín, Břeclav a směřoval dále na Vídeň. Některé z těchto transportů nebyly v táboře přijaty, protože Mauthausen byl přeplněný. Transport s vězni se musel vrátit zpět na naše území a směřoval do jiného koncentračního tábora, nejčastěji odjely transporty směrem k Oranienburgu.

Někteří osvětimští vězni byli evakuováni i do KT Sachsenhausen, ale nebyli opět přijati, protože tábor byl také přeplněn. Následovala cesta do KT Ravensbrück. Od bran tohoto tábora museli pochovat více než sedm dní do pobočky vzdálené několik kilometrů. Na tento pochod bylo z KT Osvětim vypraveno 10 tisíc osob, do tábora došlo jen 3500 osob.²⁸

Jeden z velkých proudů z KT Osvětim projížděl přes naše území ve dnech 18. až 24. ledna 1945. Jednalo se o transporty s politickými vězni. Evakuovaní političtí vězni byli rozděleni do několika transportů. Jeden z těchto transportů směřoval přes Bohumín – Přerov – Hodonín – Břeclav a dále pokračoval na Vídeň. Vězni vyšli z tábora dne 18. ledna za krutého

²⁵ ABS, Výsledek vyšetřování k transportům smrti z Osvětimi, Soupis map pochodů smrti, inv.č. 325-46-5.

²⁶ WHITLOCK, F. *Buchenwald – peklo na kopečku: každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*, s. 238.

²⁷ Tamtéž, s. 238.

²⁸ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 22.

mrazu a sněhu. Jedna část vězňů byla naložena do vagonů. Druhá část musela pochodovat pěšky až do Bohumína. V Bohumíně byli nahnáni do připravených prázdných vagonů.

Jiný proud transportu smrti z KT Osvětim směřoval ve dnech 24. až 26. ledna na Přerov – Olomouc – Česká Třebová – Choceň – Kolín a na Prahu. V hlavním městě se trasa transportů rozdělila. Některé vlakové transporty směřovaly na České Budějovice. Poté směřovaly do KT Mauthausen. U všech transportů z KT Osvětimi nelze přesně určit, do které cílové stanice měl daný transport přesně namířeno.

Nutno podotknout, že počáteční fáze evakuace z koncentračního tábora Osvětim, byla zorganizována už v říjnu roku 1944. Již na podzim připravovali nacisté evakuační plány.²⁹ Například transport politických vězňů, který se skládal ze dvou tisíc žen. Tyto ženy byly dopraveny z Osvětimi do Schlesiersee a Glogówa, kde kopaly protitankové příkopy. V lednu následujícího roku musely být evakuovány. Dne 22. 1. 1945 byly vyhnány ve večerních hodinách ze stodol, kde spaly a byly hnány pryč od blížící se fronty. Pěšky prošly: Schlesiersee – Neustadt – Swidnici směrem na Cvikov – Plavno a Oelsnitz.³⁰

Utéct při pochodu nebo transportu smrti se teoreticky zdálo nemožné. Jen málo vězňů mělo sílu a odhodlání se o to pokusit. V lednu 1945 se během pochodu smrti z Osvětimi podařilo uprchnout Jiřímu Bradymu. Štěstí a náhoda hrály během útěku velkou roli. Sovětský tank prostřelil stěnu lágru, kde vězni trávili odpočinek. Ve stěně zůstala díra od střely, tudy se mu podařilo, spolu ostatními vězni, utéct do lesa. Haně Selzarové, přeživší z transportu v Horní Bříze, se podařilo utéct z vlaku. V době transportu vážila jen 35 kg. Oblečené do svých vězeňských hadrů se jí podařilo proklouznout kolem dozorce a uprchnout do lesa. Našla pomoc v jednom domě a poté se vydala do Prahy, kde se jí ujali přátelé.³¹

Spisovatel Arnošt Lustig, který je autorem řady knih o Holocaustu, uprchl během pochodu smrti. Do konce války se Lustig skrýval.

²⁹ ABS, Informace k bývalým vězeňským KT Osvětim, inv.č. 325-46-2.

³⁰ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 28.

³¹ HOLDEN, W. *Narodili se, aby přežili*, s. 198.

5. Železniční transport z KT Osvětimi v žst. Česká Třebová

Východní Čechy se staly v lednu a v únoru roku 1945 místem, kde docházelo k pochodům a transportům smrti z evakuovaných koncentračních táborů. Nebyly to jen transporty s vězni z Osvětimi a jejich pobočných táborů, ale byli to i vězni z poboček tábora Gross Rosen a jiní. V únoru především docházelo ve východočeském regionu k pochodům válečných zajatců. Pochodům válečných zajatců se budu zabývat v deváté kapitole.

Vlakový transport s vězni z koncentračního tábora Osvětim směřoval přes protektorát dvěma směry. První směr směřoval na Olomouc, dále na Českou Třebovou, Pardubice a Prahu. Druhý směřoval na Bohumín, Přerov, Břeclav, poté měl namířeno do Rakouska do koncentračního tábora Mauthausen anebo také do německého koncentračního tábora Buchenwald. Poslední transport, který odjel z Březinky přijel dne 23. ledna okolo půlnoci do Ostravy a směřoval do Říše.

Pro můj region zůstanou navždy v paměti tyto události. Svědkové viděli transporty osvětimských vězňů, kteří byli převáženi v dobytčích, otevřených vagonch koncem ledna roku 1945. V archivních fondech se zachovaly výpovědi očitých svědků z řad pracovníků na železnici, i z řad svědků, kteří šli v osudný moment do svého zaměstnání. Všechny výpovědi se shodují, že pohled na tyto vězně byl velmi otrěsný.

Přeživší se shodují, že během jízdy v otevřených vagonch, na rozdíl od pěšího pochodu, mohli pít dešťovou vodu nebo jíst sníh.

Do východních Čech přijely dne 24. ledna dva vlakové transporty s vězni. První z nich byl označený číslem 90858. Údaje o tomto transportu jsou podchyceny jen v omezené míře, protože vlak projížděl územím brzy ráno, za tmy.

Druhý transport byl označený číslem 6226. Zde máme více informací. O pohybu obou transportů, než dorazily do prostoru východních Čech, není k dispozici dostatek informací. Informace chybí zejména ze stanic v oblasti Sudet. Po příjezdu obou transportů smrti do Prahy jim byla změněna čísla. Poté odjely směrem na České Budějovice.

Město Česká Třebová patřila a dodnes patří k největším železničním uzlům na našem území. Koncem ledna projížděly zmiňované dva transporty touto železniční stanicí. První transport č. 90585 projel stanicí brzy ráno kolem 5. hodiny. Přijížděl od Olomouce a dále

pokračoval ve směru na hlavní město. Druhý transport č. 6226 dorazil do žst. České Třebová v 11:30.

Tento vlak se ve stanici sestával z 9 rychlíkových vozů. V těchto vozech byly dle informací z archivního materiálu přepravovány německé děti. Vozy byly odpojeny od zbytku soupravy a směřovaly dále po vlastní ose.³² Zbytek soupravy se sestával z 43 otevřených uhelných vagonů. Jednalo se o smíšený transport a byly zde zastoupeny téměř všechny evropské národnosti. Děti, ženy, muži byli přepravováni tak, aby jim cesta způsobila, co největší utrpení. Polovina osob byli Židé a další polovina byli političtí vězni. Podle odhadů se v celém transportu tísnilo až 2 tisíce osob. Vlak doprovázelo asi 60 příslušníků SS. Jména těchto mužů, ani jejich hodnosti se nepodařilo zjistit. V České Třebové se tento transport zdržel asi 2 hodiny.

O pobytu vlaku v České Třebové se zachovala četná svědectví. M. Hejduk byl svědkem transportu smrti. Následuje jeho výpověď: *„Dne 24.ledna 1945 měl jsem službu dozorčího úředníka v osobním nádraží v České Třebové. Asi v 10 hodin dostal jsem telefonickou zprávu, abychom si na vlak č. 6226 dali pozor, že jsou tam na otevřených vozech převáženi vězňové a doprovázející SS divoce kolem vlaku střílí. Tutu zprávu podal vlakový dozor v Olomouci. Vlak přijel na první nástupiště asi kolem 11.30 hodin a zastavil strojem proti dopravní kanceláři. Za strojem bylo 9 čtyřosých rychlíkových vozů, obsazených německými dětmi s určením pro Hirschlberg, které se měly u nás oddělit a jeti samostatně přes Ústí n. O. – Lichkov. Za těmito vozy bylo 43 uhelných vozů, ve kterých byli převáženi vězňové. Viděl jsem, že tito vězňové jsou polonazi, oděni pouze v kusy a cáry vězeňských stejnokrojů a kusy pokrývek. Doprovod tvořili estonští SS, jejich velitelé byli Němci.“*³³

Hejduk dále popisuje, že transport stál hned vedle plotu, oddělující nádraží od ulice. Zpráva o tomto transportu a osobách v něm, se rozšířila mezi místním obyvatelstvem velmi rychle. Zvláště ženy, které soucítily se zuboženými vězni, házely přes plot chléb. Příslušníci SS řvaním a střelbou na tyto osoby se pokoušeli těmito incidentům zabránit. V některých případech se stalo, že potravina dopadla mimo soupravu a vězeň, který seskočil z vlaku a chtěl sebrat ze země chléb, byl okamžitě zastřelen a ponechán mrtvý na místě.

³² ABS, Správa okresního velitelství Ústí nad Orlicí, inv.č. 325-46-2.

³³ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 120.

Výhybkář Jan Maixner viděl, jak z vlaku vyskočila jedna žena. Ženě se podařilo uběhnout přes 100 metrů, než byla dopadena strážným. Byla uchopena za vlasy, bita a tažena zpět do transportu. Poté byla ztlučena polenem a zůstala ležet v koutu vlaku.³⁴

Transport poté směřoval směrem na Prahu. Z dopravních důvodů 2krát zastavil a to před žst. Dlouhá Třebová, která se nachází 2 km od České Třebové a druhé zastavení bylo před nádražím v Ústí nad Orlicí. Vlak dále pokračoval v jízdě zdejším obvodem bez přestávky.

Podél tratě od žst. Česká Třebová až k žst. Choceň, vznikaly hřbitovy. Byly zde nalezeny desítky mrtvol. Například v obvodu stanice Dlouhá Třebová bylo nalezeno 26 mrtvých osob. Nemocní a zastřelení vězni byli z vagonů vyhazováni. V České Třebové bylo nalezeno 7 mrtvých mužů. Pět mužů zemřelo vysílením, 2 byli zastřeleni. Většina mrtvých byli Židé. Jeden zastřelený podle výpovědi byl české národnosti, protože po zasažení kulkou volal česky. V Chocni byl nalezen jeden živý vězeň. Byl to jakýsi Zoltán z Užhorodu. Tohoto vězně čekala smrt, protože K. H. Frank vydal rozkaz, že uprchlíci z transportů mají být popraveni.³⁵ V obci Žichlínek byly nalezeny 2 mrtvoly, které ležely u tratě jeden, nebo dva dny. Na příkaz německého starosty byla těla zakopána hrobníkem na trati v km 19. 3–19. 8. V Damníkově bylo nalezeno u tratě 8 těl. Německé obyvatelstvo této obce těla zakopala do dvou společných hrobů v km 10.3–11.3.³⁶

Oba tyto transporty smrti, které projely východními Čechami a směřovaly na Prahu v posledním roce války, za sebou zanechaly velké ztráty na životech. Jaká byla další cesta transportů, které poté směřovaly do jižních Čech a kde skončila jejich cesta? Tyto informace jsou dosud neznámé. Můžeme se domnívat, že zubožení vězni skončili v koncentračních táborech v Rakousku, transport směřoval dále do Německa nebo se po další zastávce vydali vězni na pochody smrti.

³⁴ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 121.

³⁵ NA, SPB, František Vašek, inv.č. 3186, s. 87.

³⁶ GRUNTOVÁ, J. – VAŠEK, F. *Vlakové transporty vězňů z koncentračního tábora Osvětim v lednu 1945 přes východní Čechy*. In *Pomezí Čech a Moravy*, s. 184.

6. Příklady evakuace z jiných koncentračních táborů

Koncentrační tábor Gross Rosen vybudovali nacisté v roce 1940 v Horním Slezsku. Sovětská armáda se nebezpečně blížila ke Gross Rosenu a nutila SS many k zahlázení stop a k likvidaci samotného tábora. Evakuovaní vězni byli rozděleni do jiných koncentračních táborů na dosud neosvobozeném území v okupovaných zemích. Dne 22. února nastala evakuace tábora. Přes tři tisíce politických vězňů se po různých trasách vydalo na pochod smrti. Již na nádraží v Gross Rosenu bylo zastřeleno 500 vězňů. Jedna část vězňů nastoupila do vlaku. Trasa pochodu vedla přes Hirschberg, Zhořelec, Drážďany, Ústím nad Labem do Litoměřic.³⁷

Jeden z evakuačních pochodů z Gross Rosenu vedl po silnici od Trutnova. Jednalo se o transport asi dvou tisíc vězňů maďarské, polské a rumunské národnosti. Mezi vězni byli i Češi, protože svědci potvrdili, že někteří vězni mluvili mezi sebou česky. Věžně doprovázela jednotka SS. O jakou jednotku SS se jednalo, se nepodařilo zjistit.

Během pochodu mezi Choustníkovým Hradištěm a Kocbeřím, došlo k zavraždění velkého počtu evakuovaných vězňů. Vězni v Choustníkově Hradišti strávili noc u tamního pivovaru na statku. Ve stodole byli namačkáni tak, že museli spát ve stoje. Zde zemřelo 10 osob. Kdo byl shledán nemocným nebo nebyl schopen pokračovat v pochodu, byl dopraven do blízkého lesa. Vězni zde byli strany SS a některých bývalých četníků mezi Choustníkovým Hradištěm a Kocbeřím ranou do týla zastřeleni, nebo byli ubiti klacky.

Dva z očitých svědků měli možnost před masakrem hovořit s některými vězni. Jeden ze svědků uvedl, že vězni byli transportováni z části po železnici, a z části šli pěšky z tábora od Glitzmanstadtu. Před popravou mu vězeň řekl, že se jedná o transport, kde jsou převážně Židé. Transport doprovází 48 příslušníků SS. Jeden z příslušníků doprovodu mluvil velmi dobře česky. V lese zemřelo 90 vězňů. Mrtvá těla byla zakopána do 2 hromadných hrobů. V tomto prostoru celkově zahynulo 178 osob.³⁸

Z koncentračního tábora Ossendorfu, který se nacházel u města Halle, byl vypraven transport dne 7. dubna v počtu asi 800 vězňů. Jednalo se o vězně mnoha národností. Transport jel po železnici směrem na Ústí nad Labem, kam dojel v polovině dubna. Trasu na území

³⁷KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 31.

³⁸ABS, Vraždy při evakuačním pochodu mezi Choustníkovým Hradištěm a Kocbeřím, inv.č. 325-19-1.

Německa se nepodařilo zrekonstruovat. Po několikadenní zastávce odjel transport do železniční stanice v Bohosudově, kde se také zdržel několik dní. Koncem dubna pokračoval transport přes Žatec do Žihle. Další osud transportu se nepodařilo zjistit. Podle jedné verze měl namířeno do Terezína. Druhá verze je, že transport byl osvobozen ve stanici Horní Bříza.³⁹ Přeživší Zdeněk Suchomel vypovídá: „*Když jsme odjížděli z Ossendorfu, tak mezi Lipskem a Drážďany se podařilo asi 40 vězňům z našeho vagonu uprchnout. Většina z nich byla postřelena, byli zabiti pádem z vagonu nebo byli pochyťáni. Pro výstrahu celému transportu byl z našeho vagonu každý desátý zastřelen.*“⁴⁰

Vzhledem k rostoucímu dubnovému zmatku v železniční dopravě, byly některé transporty z evakuovaných táborů posílány bez cíle pryč.

Koncem dubna 1945 byl evakuován koncentrační tábor Flossenbürg, který se nacházel nedaleko českých hranic. Z hlášení z Prahy – Vršovic víme, že dne 30. dubna projížděl vršovickým nádražím jeden z transportů s evakuovanými vězni. Jednalo se o největší transport z KT Flossenbürgu, který projížděl přes naše území. Počet vězňů v hlášení není uveden. Pouze je zde zpráva o tom, že transport směřoval do Rakouska.

Koncentrační tábor Bergen – Belsen byl původně založen pro válečné zajatce. Mezi prvními vězni tohoto tábora byli Židé, kteří údajně čekali na odvoz do ciziny.⁴¹ V posledním roce války se situace v táboře rychle zhoršila. Od začátku roku nacisté do neosvobozeného Bergen – Belsenu začali posílat tisíce vězňů z evakuovaných táborů. Od února 1945 se z tábora stal jeden z nejstrašnějších táborů s největší úmrtností.

První koncentrační tábor Dachau sehrál v perzekuci českého obyvatelstva smutnou roli. Již v roce 1938 byli do tábora zavlčeni českoslovenští občané německé národnosti. Poté vězně následovali antifašisté z okupovaného českého pohraničí. Tři dny před příchodem americké armády byl tábor dne 26. 4. 1945 evakuován. Na pochod bylo posláno jen 7 tisíc vězňů, na další evakuaci nebyl čas.⁴² Po osvobození tábora našli vojáci několik vagonů

³⁹ ABS, Zpráva o transportu smrti z Johanngeorgenstadtu, Správa vyšetřování StB 26. 3. 1975, inv.č. 325–45-3.

⁴⁰ ABS, Zpráva o transportu smrti z Johanngeorgenstadtu, Protokol o výslechu svědka roku 1975, inv.č. 325-45-3.

⁴¹ MOULIS, M. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*, s. 12.

⁴² Tamtéž, s. 19.

s mrtvými těly. Těl bylo tolik, že americká armáda musela shrnovat mrtvá těla do hromadných hrobů pomocí buldozerů.⁴³

V koncentračním táboře Sachsenhausen bylo na počátku ledna 1945 asi 45 tisíc vězňů. Tento koncentrační tábor se do podvědomí českého národa dostal díky uvěznění vysokoškolských studentů z listopadu 1939. Před blížící se sovětskou armádou nastala v táboře evakuace dne 20. dubna. Erika Bezdíčková vzpomíná: *„Ze Sachsenhausenu jsem vyšla s Rutkou sice hladová, ale živá na pochod smrti. Kdo nedokázal jít, kdo upadl, byl okamžitě zastřelen. V řadě nás bylo pět, dohodly jsme se, že ženy na okraji půjdou, děvčata uprostřed mohou během chůze spát. Je to k nevíře, ale jde to. Nohy jdou krok za krokem dál. Takto jsme se střídaly. Na jednom místě, kde jsme zůstaly, ležel zdechlý kuň. Žádná z nás neměla nůž, zůstaly nám jen lžíce. To je jedna z těch hororových scén, na které nemohu také zapomenout.“*⁴⁴

Koncentrační tábor Mauthausen, který se nachází na území Rakouska byl v době 2. světové války dokonalá organizovaná instituce na vraždění vězňů.⁴⁵ V prvních měsících roku 1945 přijížděly do Mauthausenu nejhorší transporty z evakuovaných táborů. Přijížděly jsem velké vlakové soupravy s vězni z Osvětimi nebo také z Gross Rosenu. Podle svědectví některá mrtvá těla z transportů přimrzla ke stěnám vagonů. Krematoria v Mauthausenu nestačila mrtvoly spalovat.

Je známo, že v únoru 1945 přišel do tábora transport 700 vězňů ze Sachsenhausenu. Po koupeli, kterou vězni museli podstoupit, byli vyhnáni za budovu prádelny, kde stáli nazi po dobu 2 dnů. Všichni byli polévání studenou vodou. Na následky tohoto krutého zacházení, všichni z transportu zemřeli. Byly i případy, kdy z transportu, ve kterém bylo přes 4 tisíce osob, dorazily do tábora jen dvě stovky lidí. Postup Rudé armády a spojeneckých armád znemožnil koncem války evakuaci tábora.

Nacisté se během pochodů smrti pokoušeli o nejdelší cesty. Většinou byly tyto dlouhé trasy způsobeny dezorientací doprovodných stráží SS, zmatkem a obavami z postupujících

⁴³VLK, V. *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*, s. 174.

⁴⁴BEZDÍČKOVÁ, Erika. *Moje dlouhé mlčení: život a holocaust*. Brno, 2010, s. 39. ISBN 978-80-86953-58-8.

⁴⁵BERDYCH, Václav. *Mauthausen: k historii odboje vězňů v koncentračním táboře Mauthausen*. Praha, 1959, s. 44.

osvobozeneckých vojsk. Tímto způsobem bylo prodlouženo strádání vězňů. Na základě těchto činů zvýšili nacisté počty obětí pochodů.

Například z tábora Berga vyšel transport vězňů dne 10. dubna. Transport směřoval na Chomutov, Mariánské Lázně, Karlovy Vary, Kraslice a na Plavno. Délka pochodu činila 535 km. Do Plavna přišel transport 8. května. Vzdálenost Bergy a Plavna je 60 km kratší cestou.⁴⁶

Podle údajů byl jeden z nejdelších pochodů smrti, pochod z koncentračního tábora Dora. KT Dora byl zřízen jako pobočka koncentračního tábora Buchenwald. Vězni v Doře budovali v podzemních továrnách rakety V1 a V2. Dne 5. dubna 1945 se vězni vydali na pochod. Šli z Dory přes Ellrich, Osterode, Goslar, Magdeburg, Oebisfelde, Kloetze, Wittenberg, Oranienburg, Ravensbrück, Mirow do Malchowa. Pochod se střídal s transportem po železnici. Do Malchowa dorazili dne 29. dubna. Celá trasa činila 1570 km. Pěšky ušli vězni 360 km.⁴⁷

Z tábora v Hamburku do Neustadtu se vydali vězni oklikami. Urazili cestu dlouhou 360 km, z toho 240 km byla cesta, která měla pochod prodloužit.

Mezi pěšími pochody, které přesáhly 290 km, byly:

KT Berga – KT Plavno: 535 km.

KT Dora – KT Malchov: 360 km.

KT Buchenwald – KT Bergen – Belsen: 638 km.

KT Flossenbürg – KT Dachau: 320 km.

KT Neuengamme – KT Ravensbrück: 405 km.⁴⁸

⁴⁶ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*. Praha, s. 54.

⁴⁷ Tamtéž, s. 48–49.

⁴⁸ NA, SPB, František Nedbálek, inv.č.3717, s. 95.

7. Evakuace z koncentračního tábora Buchenwald

Koncentrační tábor Buchenwald patřil k nacistickým hlavním táborům. Byl vybudovaný ještě před vypuknutím 2. světové války. Tábor byl zřízen v roce 1937. KT Buchenwald se nachází 8 km od Výmaru a leží v samém centru Německa. Tábor měl přes sto menších pobočných pracovních a internačních táborů. Jedenáct táborů bylo určeno pro ženy.

V březnu 1945 připravovalo vedení tábora jeho likvidaci. Působila zde ilegální organizace antifašistů, která se pokoušela likvidaci a evakuaci zabránit. Marně. V posledních měsících války bylo v Buchenwaldu přes 50 tisíc vězňů. Dvacet devět tisíc vězňů se počátkem dubna muselo vydat na pochody smrti. Zbývajících 21 tisíc vězňů bylo evakuace ušetřeno. Tisíce buchenwaldských vězňů putovaly do různých neosvobozených koncentračních táborů. Šly pěšky nebo jely vlakem za nepředstavitelných podmínek v uzavřených uhelných vagoněch. Pochodovaly do KT Flossenbürgu, Bergen – Belsenu, Dachau nebo do Terezína. Některé pochody putovaly územím bez cíle. Svědek Karel Pernst vypovídá: *„Vzpomínám si, že v dubnu 1945 stál na nádraží vlak s vězni z koncentračního tábora. Bylo jich mnoho. Strážili je příslušníci SS.“* Svědek vypovídá, že s vězni SS nakládali nelidským způsobem a mnoho jich zavraždili. Stříleli do nich jako na zvířata.⁴⁹

Uskutečnily se dva velké vlakové transporty, které směřovaly přes protektorát. Transporty jely přes Chomutov do Března. První z transportů s evakuovanými buchenwaldskými vězni dorazil do žst. Březno dne 10. 4. 1945. Ve vlaku bylo namačkáno přes 4 tisíce vězňů. Nikdo z transportu nesměl pod pohrůžkou smrti vystoupit. Dne 13. dubna pokračoval transport z Března ve směru na Kadaň a Žatec. Na vlakovém nádraží v Žatci bylo místním vyhrožováno, že když se přiblíží k vlakové soupravě, zastřelí je. Transport pokračoval směrem na Plzeň. Původně měl transport cestu do KT Dachau, ale velitelství tohoto tábora odmítlo evakuované vězně přijmout. Transport se odebral ve směru na KT Flossenbürg. Druhý transport dojel do Března dne 14. dubna 1945. Jednalo se o mužský transport. Po čtyřech dnech se transport vrátil zpět k Chomutovu. Od Chomutova měl dále pokračovat směrem na Most a poté do Terezína.⁵⁰ Ostatní vězni z Buchenwaldu museli pochodovat pěšky, protože tratě byly nesjízdné.

⁴⁹ ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, Protokol o výslechu svědka roku 1976, inv.č. 325-48-1.

⁵⁰ ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, Správa vyšetřování StB, inv.č. 325-48-1.

Karel Janda byl svědkem transportu vězňů, který přijel do železniční stanice Janovice nad Úhlavou. Janda vypověděl, že daný transport přijel od Domažlic do Janovic dne 18. 4. 1945. Vlak měl otevřené a zavřené vagony. V době, kdy vlakový transport stál v Janovicích, byl napaden spojeneckými letci. Chaosu využila část vězňů, která vyskákala z vagonů a vyhledala úkryt u místních občanů. Příslušníci SS začali po prchajících vězňích střílet. Někteří vězni zůstali po střelbě ležet poblíž trati. Poté byly mrtvoly odneseny do jednoho z vagonů. Druhý den již transport v železniční stanici Janovice nestál.⁵¹

Josef Vlček, který byl vězněn v Buchenwaldu, vzpomíná: „8.dubna 1945 došlo k evakuaci vězňů. Evakuace nastala večer“. Vězňové byli vyhnáni příslušníky SS na nádraží, kde byli natlačeni do odkrytých železničních vagonů – uhláků. Téhož dne odjeli neznámo kam. Druhý den zjistili, že se nacházejí na nádraží v Chomutově. V průběhu noci byly z vagonů vyhozeny mrtvoly vězňů na nástupiště. Transport pokračoval do železniční stanice Březno u Chomutova. Zde bylo podle svědka vězňům slíbeno, že když se budou slušně chovat, nepůjdou již do žádného koncentračního tábora, „Protože koncentrák máme na kolejích ve vagonech, ve kterých jsme byli.“ Transport pokračoval směrem na Kadaň, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Planou do Tachova. V Tachově bylo všem nařízeno vystoupit a dále pokračoval pěšky. Ten, kdo nemohl už dál pokračovat pěšky, měl jít stranou. Dotyčným bylo sděleno, že je nákladní auta převezou do Flossenbürgu. Skutečnost byla jiná. Byli přivezeni do lesa, kde je příslušníci SS postříleli. Vlček vypovídá, že když došli do KT Flossenbürg, přežila jich jen polovina z původního počtu 2 tisíc. Po 30 dnech musela opět na pochod do KT Dachau. Při cestě byli osvobozeni. Během pochodu byli vězni neustále hladoví, jedli větvičky a pili vodu z kaluží. Ve většině případů dostali dotyční, co se napili z kaluže, úplavici a průjem.⁵²

Jan Titz, který byl také evakuován z Buchenwaldu dodává, že Američané přeživším sdělili, že z koncentračního tábora Flossenbürg vyšlo asi 15 tisíc vězňů. Naživu zůstalo 10 tisíc osob. Podle výslechů zajatých SS, měli dozorcí za cíl nahnat vězně do kamenolomu. Odstřelem skály měli být všichni vězni zabiti.⁵³

⁵¹ ABS, Transporty smrti z KT Buchenwald, Protokol o výslechu svědka roku 1975, inv.č. 325-48-1.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

Někteří přeživší vězni se shodují, že na počátku pochodu, dostal každý vězeň od SS manů kousek chleba a během pochodu jedli zrní. Během vlakového transportu vězni trpěli hladu.

Uvádím příklad pochodu smrti, který se vydal na území protektorátu. Jednalo se o pochod, ve kterém bylo deset tisíc vězňů. Překročili hranici a mířili směrem k Praze, kde měli být všichni postříleni. V průběhu pochodu se k vedení donesla zpráva, že se k Praze blíží Rudá armáda. Změnili proto směr a vrátili se přes Karlovy Vary, Mariánské lázně, Planou, Tachov do KT Flossenbürg. V Tachově vystoupilo z transportu asi 2000 vězňů. Pochodovali pěšky v doprovodu SS a německými vojáky po okresní silnici přes obec Studánka k obci Lesná. Pochod byl provázen několika vozy, ve kterých byli vězni, kteří už nebyli schopni jít dále. Jednalo se o transport mužských vězňů, Židů. Byli mezi nimi i náctiletí chlapci. Doprovod bil vězně pažbami pušek, klacky, kopal do nich. Zabíjeli vězně během pochodu po desítkách. Vězně, kteří padli vysílením, zastřelili ranou do hlavy. Na cestě z Tachova do Lesné bylo zavražděno 200 vězňů. Nákladními auty byla mrtvá těla svážena na židovský hřbitov do Tachova, kde byla spálena.⁵⁴

Do Tachova směřovaly desítky transportů a pochodů smrti. Jeden z nich přijel do žst. Tachov dne 13. dubna 1945. Dva vagony z transportu byly plné mrtvol. V Tachově byla všechna mrtvá těla vyložena a byla následně odvezena na místní židovský hřbitov. Na hřbitově byla těla polita benzínem, naftou a spálena. Jednalo se o 600 obětí. Všichni přeživší vězni museli vystoupit z vlaku a měli pokračovat přes obce Studánka a Lesnou do Bavorska. Transport čítal asi 2 tisíce vězňů evakuovaných z KT Buchenwaldu. Jednalo se o mužský transport, ve kterém byly i osoby mladší 15 let.

Oldřich Sítka byl přemístěn z KT Osvětim do pobočného tábora Buchenwaldu, do Schonebecku. Evakuace pobočného tábora nastala dne 10. dubna 1945. Bylo nařízeno všem vězňům, aby se vydali na pochody smrti. Podle odhadu pana Sítka vyšlo z tábora kolem 3500 osob. V pochodu byli Poláci, Češi, Ukrajinci, Němci, Jugoslávci, také osoby mladistvé. Pochod směřoval na Postupim. „*Obešli jsme Berlín a směřovali na KT Sachsenhausen, avšak tam byla fronta, tak jsme šli na Schwerin /Zvěřín.*“ Dne 9. května byli osvobozeni americkou armádou. Z celkového počtu vězňů, se jen 700 osob dožilo osvobození. Svědek vypovídá, že

⁵⁴ KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Pochody smrti*, s. 37.

SS mani stříleli do brambor a střely poté dopadaly do stodol, kde vězni přespávali. Tyto střely zabili bezdůvodně 6 osob.⁵⁵

Jiný přeživší vězeň z Buchenwaldu uvedl, že byl s několika dalšími vězni zapřažen SS many do povozu, ve kterém seděly ženy v uniformách SS. Museli během cesty utíkat. Trasa byla dlouhá 30 km, než došli do KT Dachau.⁵⁶ Během pochodů viděli vězni podél cest desítky mrtvol z jiných transportů, které šly před nimi.

Svědék vražd Adolf Vešta popisuje událost, která se stala dne 22. 3. 1945 v obci Těchlovice u Stříbra v Západočeském kraji. Obcí prošel transport žen z neznámého koncentračního tábora. Podle odhadu mělo jít o 400 nebo o 500 žen. Vězeňkyně musely jít po skupinkách v trojstupech. Dozorkyně SS měly v ruce obušky a vedly s sebou německé ovčáky. Obyvatelé Těchlovic chtěli ženám podat chléb nebo vařené brambory. Nebylo to však možné, protože SS manky na obyvatele štvaly psy.⁵⁷ Byly i případy, kdy vězeňkyně musely během pochodu zpívat německé písně.

Přeživší vězeň, který se účastnil pochodu smrti z KT Langenfeldu do KT Flossenbürgu vzpomíná na jednoho vězně, který požádal velitele transportu během pochodu, jestli se může jít vyspat do svého domu, protože v místech, kudy transport prošel, byl jeho dům. Velitel souhlasil. Druhý den ráno se daný vězeň skutečně znovu připojil k transportu.⁵⁸

⁵⁵ ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, Protokol o výslechu svědka roku 1976, inv.č. 325-48-1

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, Stručný zápis zážitků českých politických vězňů, inv.č. 325-48-1.

7.1 Železniční stanice Žihle

Obec Žihle se nachází 40 km od západočeského města Plzeň. Touto železniční stanicí projížděly v dubnu transporty s vězni z evakuovaného koncentračního tábora Buchenwald nebo z tábora Ossendorf u Halle.

Odvaha místních obyvatel mne velmi zaujala. V této železniční stanici se místním občanům podařilo díky předchozím jednáním s plzeňským gestapem osvobodit z jednoho transportu 42 osob. Velkou zásluhu propuštění vězňů měl mlynář Felix Ježek, kterému nebyl lhostejný osud vězňů ve vagonech.

Transport z koncentračního tábora Ossendorf dorazil přes Žatec do železniční stanice Žihle. Vlaková souprava několikrát z Žihle vyjela ve směru na Plzeň, ale vždy se musela vrátit zpět do stanice. Dozorci SS se chtěli dostat do Bavorska. V důsledku bombardování nebylo možné pokračovat dále po trati.

Přeživší Jindřich Urbach, bývalý vězeň z koncentračního tábora Buchenwald vzpomíná: *„Za pobytu v Žihli, byl vagon za mým vagonem vyprázdněn a byly do něj přeneseny mrtvolky z celého transportu. Vagon byl skoro plný mrtvol. Myslím, že dne 25. dubna 1945 přišel v ranních hodinách na nástupiště k transportu český četník v hodnosti strážmistra, který volal, aby se všichni vězňové okamžitě hlásili.“*⁵⁹ Tuto výzvu dle výpovědi pana Urbacha několikrát četník opakoval, ale nikdo se nepřihlásil. *„Vyklonil jsem se z vagonu a zeptal se ho, oč se jedná. Báł jsem se, že se jedná o provokaci. Ale četník mě ujistil, ať vystoupím z vagonu. Celému tomu počínání přihlíželi bez zájmu strážní SS.“*⁶⁰ Přihlásilo se velmi málo Čechů. Z vagonu vystupovali i vězni, kteří se prohlašovali za Čechy.

Jmenovaný četník, který se sháněl po osobách české národnosti z transportu se jmenoval Josef Blažek. *„Při prohlídce transportu jsem zjistil a viděl na vlastní oči, že u vagonu transportu klečeli tři vězni a jeden mrtvý ležel v příkopu. V jednom vagonu jsem viděl, že k podlaze byli drátem přivázaní dva vězni ruské národnosti a příslušník SS, který mě doprovázel řekl, že jsou odsouzeni na smrt.“*⁶¹

⁵⁹ ABS, Protokol o výslechu svědka roku 1974, inv.č. 325-45-3.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

Ze studia archivního materiálu jsem zjistila, že se výpovědi přeživších z transportů částečně shodují. Mnoho výpovědí zahrnuje také skutečnost, která se stala při cestě z tábora Ossendorfu v obci Bohosudov. Bohosudov se nachází v okrese Teplice.

Zachráněný vězeň ze železniční stanice Žihle, Josef Běhounek vzpomíná: „*Do Bohosudova jsme se dostali asi v polovině dubna 1945, což bylo po deseti denní až čtrnácti denní cestě z prostoru Halle. Zde jsme byli vyhnáni na louku u železniční tratě a také jsme byli vyhnáni do louží s vodou, ve které jsme se museli za chladného počasí vykoupat.*“⁶²

Jiný přeživší z transportu uvádí, že byli v Bohosudově vyhnáni z vagonů, které se čistily od výkalů. Vězni byli nahnáni v šatech nikoliv do louží s vodou, ale do rybníka. „*Kdo odmítl přijmout studenou lázeň, byl utlučen.*“⁶³ Tento čin byl úmysl doprovodu SS, mnoho vězňů dostalo zápal plic a hromadně umíralo.

⁶² ABS, Protokol o výsledku svědka roku 1974, inv.č. 325-45-3.

⁶³ Tamtéž.

8. Příklady evakuací z pobočných táborů na našem území

Koncentrační tábory na území Protektorátu Čechy a Morava byly jen pobočkami nebo komandy velkých koncentračních táborů mimo naše území. Většina evakuací z těchto táborů probíhala na samém sklonku války.

Tábor Gross Rosen měl na našem území velký počet pobočných komand. Byly to tábory: Vrchlabí, Brněnec u Svitav, Králíky, Bernartice, Jablonec nad Nisou, Chrastava atd. Poměry v těchto táborech byly mnohem příznivější než v jiných koncentračních táborech.

Pobočkou koncentračního tábora Gross Rosen na našem území byl i tábor v Rychnově u Jablonce nad Nisou. V polovině dubna 1945 vyhnaly stráže přes 200 osob na pochod smrti směrem k Turnovu. Podle svědectví Poláka Branda se transport vězňů obrátil zpět ve chvíli, kdy se německé stráže dozvěděly, že Rudá armáda postupuje k táboru. Někteří strážníci se poté rozutekli. Uprchl i velitel tábora, který předal velení tábora poddůstojníkovi SS. Ve dnech 6. a 7. května vyhnal nový velitel tábora znovu na pochod 200 vězňů. Tentokrát se vydali směrem na Jičín. Nedaleko osady Maršov u Mladějova stráže opět opustili transport a uprchli.⁶⁴ Tadeusz Moledzinski, který se účastnil druhého pochodu z tábora uvádí: „Dne 7. 5. 1945 byla evakuace celého tábora. Šli jsme celou dobu ve směru na Jablonec. SS mani po cestě jednotlivě utíkali. Druhý den ráno jsme už zůstali sami, zůstal s námi pouze Rapportführer.“⁶⁵

Nejvíce pracovních komand měl na našem území koncentrační tábor Flossenbürg, který se nacházel asi 20 km od dnešního hraničního přechodu Rozvadova. Pobočky tábora byly: Litoměřice, Kraslice, Nová Role u Karlových Varů, Holýšov, Lovosice, Rabštejn, Svatava a jiné.

Ženský koncentrační tábor Svatava, který se nacházel u Sokolova, byl evakuován 14 dní před koncem války. V táboře byly internovány ženy polské, francouzské, české, německé, italské a jugoslávské národnosti. Většina těchto žen byly Židovky. Ženy pracovaly v továrně na letecké přístroje ve Svatavě. Tisíc pět set vězněných žen bylo vyhnáno na pochod, který původně směřoval do koncentračního tábora Dachau. KT Dachau byl již obsazen americkou armádou. Vězeňkyně se musely vrátit zpět do tábora Svatava. Některým ženám se během pochodu podařilo uprchnout. Jiné to štěstí neměly. Stráže některé vyčerpané ženy utloukli

⁶⁴ BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*, s. 119.

⁶⁵ ABS, Protokol o výslechu roku 1970, inv.č. 325-19-1.

cestou nebo je zastřelili. Pět set žen přišlo o život.⁶⁶ Podle zjištění lékařů měly přeživší ženy vši pod kůží za ušima, kolem genitálií a kolem konečníku.

Někteří vězni byli během pochodu smrti osvobozeni Rudou armádou. Například vězni z koncentračního tábora v Nové Roli v západních Čechách. Evakuace byla provedena v noci dne 17. dubna a pochodovali směrem na KT Dachau.⁶⁷

V Bruntále byly internovány ženy, Židovky. Tábor byl zřízen v roce 1941 a délka jeho trvání byla do dubna 1945. V měsíci dubnu byl tábor rozpuštěn a vězenkyně odešly neznámo kam.

V koncentračním táboře Rabštejn nastala evakuace 5. května 1945. V táboře byli internováni Němci, Poláci, Češi, Ukrajinci. Vězni pracovali v továrně na letadla. V den evakuace byli vězni odvedeni směrem na Děčín.⁶⁸

V měsíci březnu 1945 byl na okraji Dolních Marklovic u Karviné evakuován tábor s polskými vězenkyněmi. Byly vyhnány před blížící se Rudou armádou směrem na Fryštát. Transport žen byl letecky napaden. Vězenkyně využily nálety k útěku. Do osvobození se ženy ukryvaly u místního obyvatelstva.⁶⁹

Vězni z věznice gestapa v Brně, byli hromadně ve dnech 15. března až 6. dubna transportováni do různých koncentračních táborů v Německu. Poslední transport proběhl v noci z 5. na 6. dubna. Tento transport nemohl pojmout všechny vězně, a proto 32 osob ponechal ve věznici. Tyto osoby měly být dodatečně popraveny. K popravám nedošlo, protože Brno bylo v té době osvobozeno Rudou armádou.⁷⁰

V internačním táboře v Lutíně byli internováni dospělí příbuzní těch, kteří uprchli z politických důvodů do zahraničí. V důsledku válečných událostí byl tábor v dubnu likvidován. Dne 18. dubna odjel poslední transport s vězni, podle doslechu do Adamova.⁷¹

⁶⁶ Národní archiv (dále jen NA), fond Okupační vězeňské spisy, sign. Pochody smrti, karton 166/177 vězeňské spisy.

⁶⁷BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*, s. 97.

⁶⁸ NA, fond Okupační vězeňské spisy, sign. Pochody smrti, karton 166/177 vězeňské spisy.

⁶⁹ BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*, s. 186-187.

⁷⁰ NA, fond Okupační vězeňské spisy, sign. Pochody smrti, karton 166/177 vězeňské spisy.

⁷¹ Tamtéž.

Pod hradem Přimda pracovalo 180 vězňů z KT Dachau. Evakuace tohoto tábora nenastala, protože při leteckém náletu dne 30. 4. 1945 se SS mani rozutekli.⁷²

V osadě Dolní Karlín, který se nachází na východě od Brodu nad Tichou, ležela sklárna. Tento objekt sloužil za okupace jako zbrojovka. Pracovali zde vězni z komanda z KT Dachau. Vězni byli v období, kdy válka byla na spadnutí, odvedeni neznámo kam.⁷³

⁷² ABS, Písemnost Adolfa Vešty, inv.č. 325-48-1.

⁷³ Tamtéž.

9. Evakuace válečných zajatců

Paralelně s evakuací vězňů z nacistických koncentračních táborů proběhla evakuace válečných zajatců. V únoru a následně i v březnu roku 1945 procházely protektorátem pochody smrti válečných zajatců, které mezi obyvateli vyvolaly velké zděšení.

Od roku 1944 byla u koncentračních táborů vybudována zvláštní oddělení pro válečné zajatce. Byla oddělena od prostoru daného tábora ostnatým drátem. Tento prostor měl i vlastního velitele. Nacisté chtěli z počátku válečné zajatce využít jako pracovní sílu.⁷⁴ Nejpočetnější skupinou válečných zajatců byli zajatci ze Sovětského svazu. Život Rusů v zajateckých táborech byl otřesný. Nacisté se k nim chovali hůř než ke zvířatům. Přes tyto podmínky se některým zajatcům podařilo z táborů uprchnout a poté bojovat proti Němcům.

Zacházení se sovětskými zajatci ze strany nacistů bylo výsměchem mezinárodnímu právu. Po válce se německé vedení bránilo tvrzením, že SSSR nepřistoupil k dohodě o zacházení s válečnými zajatci, proto bylo s nimi jednáno tak otřesně. Angličtí nebo francouzští váleční zajatci dostávali balíčky s potravinami od Červeného kříže, sovětské váleční zajatci nikoliv. Záležitosti válečných zajatců měl na starosti po atentátu na A. Hitlera H. Himmler.

Zajatecký tábor, který se nacházel v Těšíně, Stalag VIII hrál při evakuaci válečných zajatců významnou roli. Velitelem tábora byl plukovník Thielebein. Nacisté si nepřáli, aby se především sovětské zajatci dostali do rukou Rudé armády. Velitelství ve Vratislavi mělo vypracovaný plán evakuace už rok v předstihu. Na podzim roku 1944 plán zahrnoval evakuaci zajatců v Horním Slezsku a v oblasti Opavska. Evakuace měla být provedena bez transportů na železnici. Měla být provedena jenom pochodem. Pochodů válečných zajatců přes naše území bylo mnoho. Z větší části se některé podařilo zrekonstruovat. Nepodařilo se zjistit veškeré další informace, například, kdo byl doprovod.

Zajatci byli rozděleni do kolon A, B, C, D, E. V koloně A bylo 6500 britských válečných zajatců. Byli mezi nimi sovětské zajatci a 150 belgických zajatců. Shromaždištěm se stalo město Bruntál – Rýmařov. Trasa pochodu vedla přes Šumperk – Žamberk, Hradec Králové – Jičín – Trutnov – Liberec. Zajatci se vydali na cestu 17. ledna. Dne 6. února vstoupila kolona

⁷⁴ BUBENÍČKOVÁ, R. – KUBÁTOVÁ, L. – MALÁ, I. *Tábory utrpení a smrti*, s. 20.

do prostoru východních Čech. Tři tisíce sovětských zajatců a stejný počet Angličanů přenocovalo ve Výprachticích.

Kolona B se sestávala z 22 tisíců Rusů. Shromáždění byla v Krnově a Šternberku. Trasa směřovala přes Uničov – Mohelnici – Moravskou Třebovou – Svitavy – Litomyšl. Poté kolona pokračovala jako kolona A. Dne 4. února vstoupili do prostoru Mohelnice. V okolí města Moravská Třebová se kolony B E spojily a pokračovaly přes Opatov.⁷⁵

Z archivního materiálu se podařilo zjistit, že ve Svitavách došlo ke zpoždění transportu, které bylo zaviněno pochodováním a zásobovacími potížemi. V Litomyšli při průchodu válečných zajatců došlo k incidentům vzniklým tím, že místní obyvatelé házeli zajatcům potraviny. Příslušníkům SS, kteří sloužili jako doprovod, se nepodařilo danou situaci zvládnout.⁷⁶

Kolona C se sestávala také z Rusů. Sedmnáct tisíc Rusů se vydalo na pochod z Fulneku stejným směrem jako kolona B.

Kolona D, se stejným počtem Rusů, se shromáždila v Novém Jičíně a vydala se na cestu směrem na Svitavy, kde pokračovala stejným směrem jako kolona B.

Tisíc pět set Rusů z poslední kolony E se shromáždilo v zajateckém táboře v Těšíně a vydalo se na cestu směrem na Frýdek – Nový Jičín, kde pokračovali ve stejném směru jako kolona B. Váleční zajatci měli jít ve skupinkách po tisícovce mužů. Denně měli ujít až 15 km. Po třech dnech pochodu měli jeden den odpočinek.

Obyvatelé Olomoucka, Šumperska a později i obyvatelé východních Čech byli otřeseni pohledem, který se jim naskytl na pochod zajatců. Zajatci procházeli místy, kde bylo i německé obyvatelstvo, které bylo věrno Hitlerovi. Šlo o prostory Lanškrounska, Moravské Třebové, Trutnova.

Podle svědectví váleční zajatci během pochodů velmi strádali. Příslušníci SS s nimi jednali velmi bezohledně. Zvláště brutálně zacházeli s Rusy. Poznatky z pochodů smrti se zachovaly z četných míst. Například do obce Výprachtice, která je 10 km vzdálená od města Lanškrouna v okrese Ústí nad Orlicí, přišli dne 6. února sovětské váleční zajatci. Byli rozmístěni po

⁷⁵ NA, SPB, František Nedbálek, inv.č. 3717, s. 63.

⁷⁶ ABS, Transporty válečných zajatců, inv.č. 325-51-1.

stodolách u místních obyvatel. Obyvatelé obce dávali zajatcům potraviny. Dne 8. února váleční zajatci z obce odešli. Místní ženu udal četník za to, že dávala zajatcům jídlo. Tato žena byla odsouzena soudem v Lanškrouně k 8 týdnům vězení.⁷⁷

Obcí Opatov u Svitav prošlo v roce 1945 několik transportů smrti válečných zajatců. Kronika obce zaznamenala, že to byly kolony smrti lidí, kteří byli ve velmi ubohém stavu, šilejících hlady⁷⁸. Několik dosud práce schopných zajatců bylo vyhnáno k místním sedlákům na práci. Jejich jediným jídlem byla řepná polévka. Pět vyhladovělých zajatců odcizilo 5 řep a starý hnací řemen. Řemen rozřezali na kousky a z hladu ho žvýkali. Tuto událost nahlásil sedlák na německé velitelství a žádal přísné potrestání. Bez jakéhokoliv vyšetřování byli tito zajatci zavedeni na pole u hřbitova. Zde si museli vykopat jámu přes metr hlubokou a širokou. Po vykopání jámy bylo 5 nešťastníků zastřeleno ranou do týla.

Koncem dubna a začátkem května před koncem války zůstalo ve východních Čechách jen malé množství válečných zajatců. V tomto regionu zůstali jen zajatci, kteří pocházeli ze západních zemí. Nacisté si nepřáli, aby zajatci padli do rukou Rudé armády. Chtěli, aby zajatci padli do rukou amerických vojáků.

Dne 30. dubna byl vydán rozkaz k evakuaci Angličanů. Zajatci byli shromážděni na určitých místech a pěšky se museli vydat na cestu. Měli být odsunuti směrem na Plzeň. Místo dalšího shromáždění po pochodu bylo město Tábor. Jedna z tras evakuace byla přes Jaroměř, Hradec Králové, Pardubice, Chrudim, Ždírec směr Tábor.⁷⁹

Čtyři dny před osvobozením přivezly jednotky SS transport vyšších důstojníků Rudé armády směrem od Toužimi do Pernarce (západní Čechy). V Pernarci přenocovali zajatci ve stodolách na holé zemi bez příkryvek. Tento transport měl 35 vozů tažených koňmi. Za vozy šlo 560 zajatců. Před zajatci, po stranách transportu a za nimi šli příslušníci SS s kulomety a Wehrmacht. Dozorci s sebou měli psy. Vyšli z Pernarce dne 5. května a pochodovali směrem na Černovice, Nový Dvůr, Chotěšovičky, Sulislav, Sytno a Stříbro. Manželé Veštovi se se zajatci dali do řeči, sdělili důstojníkům, že v Praze vypuklo povstání. Na tvářích zajatců

⁷⁷ NA, SPB, František Vašek, inv.č. 3186, s. 116.

⁷⁸ NA, SPB, František Nedbálek, inv.č. 3717, s. 116.

⁷⁹ NA, SPB, František Vašek, inv.č. 3186, s. 125.

bylo vidět, že mají radost. Na situaci se rovněž vyptával i doprovod transportu. U obce Těchlovice sovětští důstojníci napadli a přemohli strážce.⁸⁰

⁸⁰ ABS, Písemnost Adolfa Vešty, inv.č. 325-48-1.

9.1 Rozhovor s pamětnicí Marií Rollerovou, Jehnědí

Pochodů válečných zajatců byly stovky. Jeden z mnoha procházel v únoru roku 1945 obcí Jehnědí, kde bydlela a strávila dětství má teta. Tehdy jí bylo 6 let.

Obec Jehnědí se nachází v okrese Ústí nad Orlicí, 7 km od Chocně. Do obce mé tety přišly ve dnech 12. až 13. února dva transporty s válečnými zajatci. Jednalo se o první kolony evakuovaných zajatců, kteří pracovali v továrnách poblíž Osvětimi. Zajatci byli ubytováni ve stodolách u místních obyvatel a druhý den se vydali opět na pochod.

Stanislav Lásko starousedlík obce vzpomíná: *„Počátkem roku 1945 a to 11. února počali chodit přes naši obec transporty válečných zajatců. První transport se skládal z Angličanů, Rusů, Jugoslávci. Druhý den 12. února tento transport odešel. Po obědě kolem půl druhé přišel do obce další transport. Jednalo se o transport ruských válečných zajatců. Tento transport měl asi 2 tisíce mužů. Vězni byli rozděleni a následně ubytováni do stodol u místních obyvatel.“* Do stodoly Stanislava Lásky bylo umístěno 400 zajatců, kteří byli hlídáni 15 strážemi. V obci byl jeden ze zajatců zastřelen. Pan Lásko požádal velitele transportu o jeho pochování. Velitel souhlasil. Místní obyvatelé se vyptávali, kdo dotyčného ruského zajatce zastřelil. *„Vrahem byl jistý blondák Janyška z Horního Slezska.“*⁸¹

O zajatcích se psalo i v kronice Jehnědí: *„Zajatci spali ve stodolách. Bývalo jich 3,5 až 4 tisíce. Dne 11. února přišli do naší obce Angličané na jeden den. Přišli v 1 hodinu. Místní občané vařili v kotlích jídlo. Sami Angličané měli s sebou maso a čaj. Každý zajatec dostal od obyvatelů 0,75 litrů polévky bramborové, masové, 20 dkg chleba. Ráno druhý den 12. února měli čaj a okolo půl osmé transport odešel. V 1 hodinu odpoledne přišel další transport, který se skládal jen ze 400 Rusů a 15 strážných. Zajatci dostali od obyvatel polévku s brambory, mrkví, kroupami, makarony a kosti z prasete.“*⁸²

Další z místních svědků Jan Horák vypověděl, že u nich ve stodole se nacházelo skladiště potravin pro tyto zajatce. Horák byl očitým svědkem zavraždění zajatce.

⁸¹ ABS, Transporty válečných zajatců, inv.č. 325-51-5.

⁸² ABS, Transporty válečných zajatců, fotodokumentace obec Jehnědí, inv.č. 325-51-5.

Následuje rozhovor s mojí tetou:

Teto, jaké máš vzpomínky na zajatce?

„Já a tvůj děda jsme se kamarádili s dětmi od Doležalů. Doležalovi měli statek, tam jsme si s nimi hráli. U nich na statku byli v únoru ruští zajatci, které SSáci velmi hlídali. Byly jsme děti, proklouzli jsme mezi dozorcí a chodily se na zajatce dívat. Nikdo nás nekontroloval. Dozor nevěděl, že nepatříme do statku.“

Vzpomínáš si, jak vypadali zajatci?

„Na dvorku jsem viděla zajatce, někteří leželi v chlívkách a někteří stáli. Měli na sobě jen roztrhané hadry, boty neměli. Zůstalo mi v paměti, že někteří ze zajatců měli chodidla omotané slámou.“

Máš nějakou vzpomínku, kterou si budeš navždy pamatovat?

„Ano. Jednou před obědem jsem stála u Doležalů na dvorku a koukala se na SSmany, kteří měli u sebe samopaly apod. Jedla jsem při tom jablko. Když jsem si kousla do jablka, zahlédla jsem, jak zajatci na mne hladově koukají. Měli velký hlad. Odhodila jsem jablko, do kterého jsem si párkrát kousla do davy zajatců. Několik zajatců se na jablko okamžitě vrhlo.“

Co následovalo poté?

„V tu chvíli jsem schytala ránu od jednoho SSáka. Byla jsem malá holka a pamatuji si, že to byla taková rána, že jsem upadla na zem. Nečekala jsem to. Dal mi ránu, protože jsem zavinila to, že se zajatci o to jablko poprali. Poprali se o kus jablka. Vojáci je poté museli od sebe roztrhnout a bili je. Zavinila jsem vzpouru.“

Řekla jsi to rodičům?

„V té době, bylo všechno o hubu. Samí udavači. Chodila jsem do první třídy. Neexistovalo pozdravení dobrý den, museli jsme všichni hajlovat.“ Paní Rollerová dále vypráví, že ne všichni Němci byli zlí. V roce 1945 museli Doležalovi na svém statku poskytnout ubytování pro uprchlíky německé národnosti, kteří prchali před Rudou armádou. Dle slov mé tety to byli velmi dobří lidé. Němcům se teta líbila. Byla modrooká blondýnka. Němečtí důstojníci jí dávali tajně dobroty. Dobroty, které před tím nikdy neviděla. *„Možná jsem jim připomínala dítě, co měli doma.“*

10. Analýza pochodu smrti z KT Johannegeorgenstadtu

Pro bližší analýzu konkrétního pochodu jsem si vybrala pochod, který se vydal před koncem války dne 15. dubna 1945 z koncentračního tábora Johannegeorgenstadtu. Jednalo se o transport politických vězňů. Trasa pochodu byla dlouhá 125 km. Vězni byli evakuováni oběma způsoby, jak vlakovými transporty, tak pochodem. Cílem cesty byl zpočátku KT Flossenbürg. Později se cílem stal Terezín. V Terezíně měli být přeživší vězni z transportu zavraždění. Dne 6. května 1945 přišly do terezínské pevnosti pouze dvě desítky osob z počáteční tisícovky vězňů.

Při studiu pochodu jsem vycházela z Archivu bezpečnostních složek v Praze z fondu 325-45-3 a z fondu 325-45-5. Po válce byla vyslechnuta celá řada svědků. Ostrahu tábora tvořili příslušníci SS. Mezi nimi byl i bývalý občan jedné obce, kterého svědkové uvedli, jako velitele transportu, Václav Fink. Někteří svědkové znali osobně jednoho ze strážných, Jiřího Gaidu.

Fink prošel s komisí Zemského národního výboru celou trasu, kudy transport s vězni procházel a označoval místa, kde jsou pochováni účastníci pochodu a transportu smrti. Podle údajů Finka bylo exhumováno celkem 15 hromadných hrobů. Největší hromadné hroby byly nalezeny v Karlových Varech a v Kašticích. Ostatní jména příslušníků ostrahy nejsou známá. Přeživší se orientovali v průběhu pochodu či transportu na sebe, aby se udrželi na životě. Většinu z nich nezajímala jména příslušníků, kteří je doprovázeli. Některým dozorcům dávali vězni jen přezdívky.

Koncentrační tábor Johannegeorgenstadt se nacházel v dnešní německé spolkové zemi v Sasku, v těsné blízkosti našich hranic. Byl pobočným táborem KT Flossenbürg. Bylo v něm přes tisíc vězňů, kteří pracovali v továrnách na výrobu leteckých součástí.

V dubnu 1945 se v táboře nacházeli i vězni z jiných evakuovaných táborů v okolí. Například vězni z tábora Zwickau.⁸³ Dne 15. dubna se v táboře rozezněl poplach a nastala evakuace vězňů před blížící se Rudou armádou. Vězni dostali jídlo na jeden den a přikrývku.

Dne 16. dubna 1945 bylo 822 politických vězňů transportováno po železnici v uzavřených nákladních vagonech směrem na naše území. Byli to vězni různých národností.

⁸³ ABS, Zpráva o transportu smrti z Johannegeorgenstadtu, inv.č. 325-45-3.

Jednalo se o smíšený transport, kde nechyběly ani malé děti. Situace ve vagonech byla taková, že někteří vězni pili vlastní moč. Transport doprovázeli příslušníci SS a ženy dozorkyně. Transportu velel Fink. Podle výpovědí svědků doprovázelo transport 60 příslušníků SS. Mezi nimi bylo 15 starších příslušníků letectva.

Podle výpovědí svědků pěší pochody, které procházely jednotlivými obcemi doprovázeli i civilisté. Tratě byly přeplněny vojenskými vlaky, kterým musela býti dávaná při jízdě přednost. Kromě toho byla trať na mnoha místech přerušena díky spojeneckému náletu nebo sabotážním akcím.

Před půlnocí dne 17. dubna 1945 zastavil vlak v obci Pernink. Tato obec je vzdálena od Karlových Varů téměř 13 km. V ranních hodinách muselo asi 40 vězňů opustit vagony a byli nuceni odejít v doprovodu příslušníků SS do nedalekého lesa. S sebou vězni nesli v příkrývce zemřelé vězně. V lese museli vykopat metr hlubokou jámu. Příslušníci zavraždili ranou do týla 26 osob. Hrob museli ostatní vězni přikrýt a poté je SS nahnali zpět do vagonů.⁸⁴ Tato událost se shoduje s výpovědí pana Reinharda Schmidla, který transport s vězni pozoroval. Viděl, jak z vlaku vězni vynášejí v dekách mrtvoly. V dekách se podle výpovědi obsah hýbal. Dřevař Josef Wiest slyšel v lese výstřely. Svědek uvedl, že viděl jednoho vězně, jemuž se podařilo od jámy odplížit zpět k transportu. Vězeň byl přiveden zpět k jámě a zastřelen. Místní obyvatelé se ze zvědavosti chtěli přiblížit k místu masakru. Byli vyzváni příslušníky SS, aby místo okamžitě opustili, protože mrtví vězni byli nakaženi tyfem.⁸⁵ Transport s vězni se v železniční stanici zdržel do 11 hodin večer, protože lokomotiva neměla dostatek uhlí. Podle výpovědí měl transport 10 uhelných vagonů, z nich byla většina vagonů otevřená.

Transport směřoval do železniční stanice Nová Role. V Nové Roli se nacházel pobočný tábor KT Flossenbürg. Velitel pobočného tábora odmítl transportované vězně přijmout. Vězni, proto zůstali ve vagonech celé 2 dny. Mnoho vězňů během pobytu v Nové Roli zemřelo. Poté se transport vydal na cestu pěšky. Přednosta železniční stanice v Nové Roli vyrozuměl velitele tábora, že na nádraží zůstalo ležet 12 mrtvých těl a žádal ho, aby je

⁸⁴ NA, SPB, František Nedbálek, inv.č. 3717, s. 22.

⁸⁵ ABS, Zpráva o transportu smrti z Johanngeorgenstadtu, inv.č. 325-45-3.

mohl pohřbít. U většiny mrtvých byly vidět zřetelné střelné rány na hlavách. Ti, kdo jeví známky života, na nádraží příslušník SS zastřelil.

Přeživší Karel Vyšehradský byl po válce členem exhumační komise. Vyšehradský spolu s ostatními vězni utekl z transportu v Nové Roli. Vzpomíná: „*Sami SS řekli, že již to začíná. Rozuměli jsme tím, že se nás začínají zbavovat a vzali jsme to jako signál k útěku.*“⁸⁶ Večer za šera se Vyšehradskému podařilo s některými vězni přemoc u dveří vagonu stráže SS a vyskakat z vagonů.

Dne 23. dubna došel transport přes obec Doubí na nádraží Karlovy Vary – přehrada. Obcí Doubí prošlo více transportů. Tři z těchto transportů měly přibližně až 4 tisíce osob. Obyvatelé obce byli německé národnosti, pochody smrti jim byly lhostejné. Jeden z těchto transportů se skládal výhradně z žen, Židovek. Po příchodu vězeňkyň musely ženy nasednout do vagonů, kde setrvaly tři nebo čtyři dny. Poté byla transportu přidělena lokomotiva a odjely směrem na Mariánské Lázně. Tentýž den přišel do obce transport politických vězňů. Vězni s sebou tlačili vozy, kde vezli zavazadla SS manů, nemocné a neschopné chůze.⁸⁷ V Karlových Varech zůstalo 156 mrtvých. Mrtvá těla vězňů byla následně pohřbena do hromadných hrobů na místním židovském hřbitově. Těla byla naházena na sebe, někteří z mrtvých měli svázané ruce drátem. Mezi mrtvými těly bylo i tělo dvouměsíční holčičky.

Dne 24. dubna dorazili vězni do obce Teplička. Zde se transport zdržel dva dny. Vězni byli ubytováni ve staré továrně bývalé porcelánky. Dříve zde byl tábor pro sovětské zajatce. Patnáct mrtvých vězňů bylo pohřbeno do hromadného hrobu.

Do Bochova došli dne 27. dubna a přespali u místních obyvatel ve stodolách. Velitel transportu žádal od obyvatel obce 80 bochníků chleba. Svědek Vilém Ullman dodává: „*Já však nařídil 100 bochníků chleba, když jsem viděl ty zubožené vězně.*“⁸⁸ Ti z vězňů, kteří nemohli vysílením dále pokračovat, byli v Bochově nakládáni na selské vozy a vezeni k následující vesnici. V obci z tohoto transportu zemřelo 37 vězňů. 26 z nich bylo pohřbeno do společného hrobu a ostatní byli pohřbeni jednotlivě nebo po dvou v hrobech.⁸⁹ Alois

⁸⁶ ABS, Zápis o výpovědi roku 1970, inv.č. 325-45-3.

⁸⁷ ABS, Rekonstrukce pochodu smrti, stanice Doubí, inv.č. 325-45-5.

⁸⁸ ABS, Protokol o výslechu, inv.č. 325-45-5.

⁸⁹ Tamtéž.

Friedrich obdržel příkaz od místního velitelství, aby pohřbil na silnici mrtvá těla politických vězňů. Všechna mrtvá těla nesla známky zastřelení.⁹⁰

Dne 28. dubna prošel transport obcí Budov. Večer došel transport do Lubence. Starosta obce dostal příkaz od velitele opatřit pro vězně jídlo, nocleh a hromadný hrob. Další den byli neschopní chůze zastřeleni.

V lese u obce Malměřice se transport zastavil k odpočinku. Bylo zde zastřeleno 16 osob z transportu.⁹¹ V obci Blatno se nacházejí dva hromadné hroby, kde je pohřbeno 34 mrtvých těl. Další 3 vězni byli zastřeleni v obci Velečín. V Pastuhovicích jsou dva hromadné hroby. V jednom z nich je 11 obětí a v druhém z nich je jen jedna osoba. K vraždě došlo zřejmě dne 30. dubna⁹².

Poté se vydal transport do Žihle. V železniční stanici v Žihle stály v té době jiné transporty. Vězni se museli vrátit zpět do Blatna. V Žihli viděla svědkyně Marie Prasková, jak jedna dozorkyně SS poštvala psa na jednoho z vězňů. Svědkyně dodává: „*Jinak se taky říkalo, že v posledních dnech propouštěli z transportu smrti denně nějaké vězně, ale zase jini je chytali*“.⁹³ Zde místní obyvatelé poskytli vězňům potraviny. Někteří jednotlivci německé národnosti, když viděli obětavost Čechů, také přispěli transportu na pomoc. V obci Žihle je hromadný hrob s 259 oběťmi pochodu smrti.

Začátkem května došel transport do Vysoké Pece. Vězni nocovali na pile Josefa Schütze. V kůlně byl jeden vězeň umačkáán. Byl vynesena před kůlnu, kde jevil známky života. Jeden z poddůstojníků, který transport doprovázel, vězně zastřelil. Druhý den po prohledání objektu byli příslušníky SS nalezeni na půdě 3 muži z transportu, které z půdy stáhli a zařadili je k ostatním vězňům. Další muži, které našli následně ve sklepě, už takové štěstí neměli. Když jeden z nich vystrčil hlavu z úkrytu, byl zastřelen z pistole do spánku. Druhého vězně zabili strážníci na schodech. Posledního muže vyhnali před kůlnu, kde ho zastřelili.⁹⁴

⁹⁰ ABS, Protokol o výsledku, inv.č. 325-45-5.

⁹¹ ABS, Zpráva o transportu smrti z Johanngeorgenstadtu, inv.č. 325-45-3.

⁹² PADEVĚT, Jiří. *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*. Praha, 2015, s. 218. ISBN 978-80-247-5593-9.

⁹³ ABS, Protokol o výsledku svědka roku 1974, inv.č. 325-45-3.

⁹⁴ ABS, Rekonstrukce pochodu smrti-fotodokumentace, inv.č. 325-45-5.

Poté transport s vězni došel do Blatna. V Blatnu byl transport naložen do vagonů. Dále pokračovali směrem do Kaštic. Svědek Prekop uvedl, že v době okupace pohraničního území byl zaměstnán na statku v obci Kaštice. Byl svědkem několika transportů smrti, které dorazily do železniční stanice. Některé transporty zde stály několik dní, některé i týden. V několika hromadných hrobech bylo pohřbeno 23 obětí pochodu. Na zdejším nádraží odebral jedné vězeňkyni z transportu příslušník SS narozené dítě. Strážný dítě udeřil ranou do hlavy a mrtvé tělíčko odhodil na násep trati.⁹⁵ Na nádraží v Kašticích donášeli místní obyvatelé a lidé z okolí vězňům potraviny. Převážně jim přinesli polévky. Bylo jim ale vyhrožováno, že je strážní zastřelí.

V Lovosicích dne 6. května se strážní dali na útěk a přeživší vězni se rozešli do svých domovů. Zachránilo se pouze 28 vězňů. Dle nepodložených informací uprchli stráže do Německa.

Dne 28. 6 až 3. 8. 1945 bylo za účasti komise Zemského národního výboru a za účasti zástupců SSSR provedeno otevření hromadných hrobů v katastrech daných obcí, kudy transport procházel. Podle exhumací měl velký vliv na úmrtí vězňů brutální a nelidský způsob likvidace v pochodech a transportech.

⁹⁵ ABS, Protokol o výslechu svědka Anna Donnerová v roce 1974, inv.č. 325-45-3.

11. Rekonstrukce pochodů a transportů smrti

Písemný materiál z doby, kdy probíhaly evakuace není. Po osvobození se rekonstrukcí všech pochodů zabývala Ústřední pátrací kancelář, která byla součástí mezinárodní organizace UNRRA.⁹⁶ Účelem organizace bylo koordinovat, pomáhat a zajišťovat pomoc obětem druhé světové války.

Tato kancelář zpracovala popisy pochodů i místa, kde bylo možné nalézt hroby vězňů. Masové hroby nešťastníků, kteří zahynuli během pochodu, lemovaly cesty všude, kudy pochod prošel. Jednalo se o pracné a náročné rekonstrukce. Výsledné studie byly posílány pátracím orgánům Spojenců a pátracímu oddělení repatriačního odboru československého Ministerstva ochrany a práce. Studie měly sloužit k tomu, aby byli nacisté pohnáni k zodpovědnosti za tyto zločiny.

V důsledku chybějícího dochovaného materiálu není možné přesně určit, kolik vězňů evakuovaných v prvních měsících roku 1945 bylo hnáno na pochody. Historikové odhadují přes 65 tisíc vězňů. Dosud nebyl objeven žádný dokument, který by obsahoval rozkaz k evakuaci vězňů. Dochoval se pouze písemný rozkaz k evakuaci vězňů z KT Stutthof, vydaný dne 21.1.1945.⁹⁷

Ústřední kancelář měla zřejmě několik pátracích skupin, které sledovaly jednotlivé pochody, a které vypracovávaly přesné mapy. Při práci se vycházelo z dochovaných písemností jednotlivých koncentračních táborů, týkajících se transportů. Materiál se doplňoval ze svědeckých výpovědí. Některé údaje se doplňovaly z výpovědí těch, kteří pochody smrti přežili. Součástí jsou i kresby map malované přímými účastníky.

⁹⁶ United Nations Relief and Rehabilitation Administration, zkráceně UNRRA

⁹⁷ ABS, Výsledek vyšetřování k transportu smrti z Osvětimi z ledna 1945, který šel přes naše území, inv.č. 325-46-5.

12. Exhumace hrobů z pochodů smrti

Hromadné hroby podél tras pochodů a transportů smrti ukazují, jak velký byl rozsah vraždění evakuovaných vězňů, popřípadě válečných zajatců. Po skončení 2. světové války bylo na našem území odkryto přes 130 hromadných hrobů. V některých hromadných hrobech se našlo až 500 mrtvých těl. Ve většině případů se nikdy nedozvíme, o jaké vězně se jednalo, jaká měli jména, jaký byl jejich nešťastný příběh.

(Tab. 1 - Výčet mrtvých těl)

<i>Město</i>	<i>Počet mrtvých těl</i>
Březno	254
Karlovy Vary	205
Lubenec	45
Malměřice	34
Blatná	34
Veličín	3
Žihle	259
Terezín	601
Česká Lípa	16
Tachov	216
Kaštice	234
Stod	120
Lovosice	79
Fojtovice	54
Bochov	38
Postoloprty	19

Ostatky mrtvých vězňů byly po 2. světové válce převážně uloženy do hromadných hrobů na místních hřbitovech anebo byly uloženy na pietní místa k tomu určených správou obce. Některá těla byla pochována jednotlivě pod jménem Neznámý. K exhumacím docházelo dle doložených výpovědí většinou v roce 1946. U většiny pochovaných se zachovalo vězeňské oblečení s tetováním na ruce. Podle onoho čísla, pokud byla zachována vězeňská dokumentace, určila komise totožnost mrtvého. Exhumaci prováděl Zemský národní výbor v Praze (dále jen ZNV).

Exhumovaná těla měla prázdné zažívací trakty a hladem poškozené vnitřní orgány. Některé mrtvolky měly roztrášenou lebku a jiné měly stopy po výstřelu do hlavy. Nalezená těla byla do značné míry velmi vyhublá. U některých hrobů nemohlo dojít k exhumaci pro hnilobný stav mrtvých těl. Průběh mnohých exhumací byl fotografován. Některých exhumací se účastnili zástupci americké armády, kteří si následně odvezli ostatky zavražděných amerických vojáků. Odkrývání jednotlivých hrobů prováděli na mnohých místech místní němečtí občané, kteří to dostali nařízeno od důstojníků americké armády.

Uvádím příklad exhumace v Nýrsku a v Žatci. Po skončení války byly poblíž železniční stanice Nýrsko odhaleny 3 hromadné hroby, ve kterých bylo nalezeno 108 mrtvých těl.⁹⁸ Následuje výpověď Václava Zachardy o exhumaci hrobu. Jmenovaný byl v roce 1974 vyzván, aby podal vysvětlení týkající se věci exhumace hrobů v obci Nýrsko: „*U většího počtu mrtvol bylo jasně vidět, že nezemřeli přirozenou smrtí. Někteří měli průstřel hrudníku, hlavy nebo uraženou čelist.*“ Svědek události si pamatuje na jednu ženu, která měla uříznutý jeden prs. Mrtví byli vyneseni před hřbitov a byla zde provedena exhumace. Jiný svědek pan Nenadál vypovídá, že ho upoutala mezi mrtvými pozornost na muže, který byl v porovnání s ostatními vězni ve velké tělesné kondici.⁹⁹ Jednalo se snad o SS mana nebo svědka, který viděl vraždu na vlastní oči? Ze 108 obětí bylo 11 žen. Exhumační komise konstatovala, že převážná část vězňů byla zabita v důsledku zastřelení do hlavy.

S příkazem ZNV v Praze byla ve dnech 11. až 13. 6. 1946 provedena exhumace obětí nacistického teroru v Žatci. Exhumaci prováděla vyšetřující komise ZNV v Praze. Ohledáním mrtvol bylo zjištěno následující. Jedna z mrtvol měla na čele při kořeni nosu zřetelný výstřel. Druhá mrtvola měla hlavu oddělenou od trupu. Třetí mrtvola měla na horní čelisti mnohonásobné zlomeniny. Šlo zřejmě o opakované údery do hlavy tupým nástrojem, zpravidla kolbou do lebky.¹⁰⁰ Magdaléna Borníková byla svědkem, jak hrubě příslušníci SS nakládali s vězni a bili je za každou maličkost. Svědkyně uvedla, že viděla velkou jámu plnou mrtvol. Na vrcholku jámy ležel jeden mladý hoch, který jevil známky života. Jeden z příslušníků SS pažbou pušky rozbil přeživšímu chlapci hlavu.¹⁰¹

⁹⁸ ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, protokol o výslechu svědka, inv.č. 325-48-1.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

13. Pietní vzpomínky

Na závěr své bakalářské práce bych ráda chtěla zdůraznit, že v okolí každého z nás se nachází pamětní pietní místo věčného odpočinku obětí nacismu. Jsou to lidé, kteří byli podle nacistů méněcenní, lidé jiného náboženského založení, osoby homosexuální nebo z jiných důvodů pro nacismus nevyhovující.

Tyto památníky i malé pomníčky by měl alespoň jednou v životě každý navštívit a tichou vzpomínkou vzdát čest těmto obětem. Obětem, které podlehli počínání zfanatizovaných hord nacistů. Vzpomeňme na oběti těchto zločinů, kteří jsou pochováni neznámo kde a tím i v zapomnění.

Na mnohých místech v České republice se pravidelně uskutečňují pietní vzpomínky obětem pochodů smrti. Na tyto pietní akce jsou posíláni vojáci Čestné stráže armády České republiky a je pozvána i celá řada hostů. Těchto akcí se zúčastňují i občané dané obce nebo k pietním vzpomínkám přijíždějí lidé z širokého okolí. Někteří lidé absolvují i trasy pochodů smrti, aby vzdali čest obětem a poté ukládají kytice u daného památníku.

Je zapotřebí, aby tyto vzpomínky byly přenášeny z generace na generaci. Dnešní generace by si měla uvědomovat, co znamená slovo válka, koncentrační tábor, masová likvidace lidí a jiné další hrůzy, co s sebou slovo válka přináší. Lidé mají krátkou paměť, nečtou a nemají vzdělání, protože kdyby četli, báli by se, že se válka může vrátit.

Závěr

Pochody smrti se staly všeobecným jevem při evakuacích z jednotlivých koncentračních, zajateckých, vyhlazovacích a jiných táborů. Pěší pochod se velmi často střídal s transportem po železnici. Tyto evakuace byly prováděny v naprosto nelidských podmínkách. Byly prováděny v zimě, kdy teplota byla hluboko pod bodem mrazu nebo na jaře, kdy vězni byli evakuováni po železnici v uzavřených uhelných vagonech bez přísunu vzduchu. Rostoucí zmátek, sabotážní akce nebo nálety spojeneckého letectva v železniční dopravě způsobily, že některé tratě byly nesjízdné. Transporty musely mnohdy jezdit oklikami. Stovky těchto transportů projížděly/ procházely přes Protektorát Čechy a Morava.

Pochody smrti probíhaly od roku 1944 a trvaly do posledních dnů Hitlerovy Třetí říše. Evakuace a likvidace táborů byly způsobeny blížící se frontou. Rudá armáda byla „na dohled“ a spojenecké armády se přibližovaly k Německu. Nacisté se za každou cenu snažili, aby se do rukou těchto dvou armád nedostal ani jeden přeživší vězeň z nacistických táborů.

Pochody smrti jsem na základě mého badatelského výzkumu rozdělila do 3 fází. První fáze začala již v roce 1944. V tomto roce začali nacisté přemýšlet o likvidaci táborů a evakuaci vězňů. Už tehdy začaly transporty do jiných táborů.

Druhá fáze pochodů začala na počátku roku 1945. Jednalo se o pochody či transporty v měsících lednu a v měsíci únoru. Této fázi jsem se v první části své práce soustředila nejvíce. V druhé fázi byli evakuováni zároveň s politickými vězni i váleční zajatci. Tyto pochody, které procházely přes naše území, vyvolaly mezi obyvateli zděšení. Zvláště bezohledně během pochodů jednal dozor SS s válečnými zajatci ruské národnosti. Někteří obyvatelé riskovali a pomáhali vězňům při útěku nebo nosili transportu na nádraží potraviny. Německému obyvatelstvu v protektorátu byly pochody smrti lhostejné. Existovaly mezi Němci ale i výjimky.

Poslední třetí fáze pochodů procházela přes naše území v dubnu a následně v květnu roku 1945. Měsíc před koncem války byl ve znamení naprostého chaosu. Vězni, kteří byli evakuováni z jednotlivých táborů začátkem roku 1945 a dorazili do jiného tábora, neměli zdaleka vyhráno. V posledních týdnech války je znovu hnaly na pochody či do transportů.

Pochody smrti se staly genocidou, staly se likvidačními. Nacistický režim zkrátka nevěděl, co si s desetitísi vězni v táborech počít. Pochody byly podle výpovědí přeživších

v mnohém horší než věznění v táborech. Smrt na vězně čekala na každém jejich kroku. Při zpomalení, při každém zastavení, při nedostatečné rychlosti během pochodu apod. Život vězně závisel na jeho zdravotní stránce, na štěstí, na jeho psychice a náladách doprovodu příslušníků SS.

Je třeba poznamenat, že pochody v poslední fázi byly podle mého názoru bezúčelné. Protože pomalost při evakuacích zapříčinila to, že mezi tím spojenecké armády osvobodili daný tábor, kam měl namířeno i transport s vězni. Květnové transporty vězňů byly při své cestě osvobozeny a stráže během nich velmi často opouštěly transporty s vězni a daly se na útek. Pochody smrti jsou poznamenány velkými ztrátami na životech. Přesný počet vězňů, kteří přišli o život během nacistické brutality při pochodu není znám.

Zásadní chybou je tvrzení, že pachatelé těchto zločinů byli pouze Němci. Pochody a transporty smrti často doprovázeli maďarští strážníci, Ukrajinci apod. Pachatele těchto zločinů ve většině případů nejde identifikovat. Nepodařilo se zjistit, jejich jména ani hodnosti. Když už se pachatel vypátral a naše úřady si vyžádaly soudní proces s jedincem či jedinci, NSR odmítla zločince vydat.

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila vysvětlit, proč vznikly pochody smrti a jak následně probíhaly. V první kapitole jsem se pokusila nastínit, jak probíhala perzekuce občanů, kdy nejvíce perzekuovanou skupinou byli Židé. Zmínila jsem vznik prvního koncentračního tábora Dachau a následně shrnula, jaké byly ostatní tábory v nacistickém Německu a jak vypadal každodenní život.

Následovala kapitola, kde jsem si pokládala otázku, co vedlo nacisty k evakuacím. Nacisté dostali strach z vlastního konce, protože válka byla pro ně už prohraná a pokoušeli se zahladit veškeré stopy svých zločinů. Nacisté likvidovali dokumenty, ničili krematoria a pokusili se zavraždit očitě svědky. Desetitisíce zubožených vězňů vyhnali na pochody smrti. Chtěli je zabít pochodem, protože dobře věděli, že vězni jsou příliš slabí na to, aby zvládli ujít pěší pochod dlouhý desítky či stovky kilometrů. Nezabýjeli je jen pochodem, měli i jiné způsoby. Jeden z nich byl vězně nahnat do moře a všechny je postřílet nebo nahnat vězně do lodí a střelou z ponorky loď zničit.

Pokusila jsem se shrnout některá známá fakta o koncentračním táboru Osvětim. Ten hrál významnou úlohu při evakuacích vězňů. Osvětim byla projektována jako místo hrůzy. Tento tábor bude navždy lidem připomínat, jak se může lidskost zvrhnout v nenávisť. Poté

jsem popsala průběh evakuace z tábora. Transporty s vězni směřovaly přes naše území do Rakouska nebo měly namířeno do německých koncentračních táborů. Dva konkrétní transporty z KT Osvětim jsem detailně popsala v další kapitole. Jednalo se o transporty, které projížděly železniční stanicí Česká Třebová.

Ve své bakalářské práci jsem podala příklady evakuací z jiných nacistických táborů. Tyto evakuace ve většině případů proběhly až v měsíci dubnu. Chaos v tomto období zapříčinil, že mnoho vlakových transportů z táborů bylo buď odkloněno ze směru cesty nebo muselo své trasy měnit za pochod. V samostatné kapitole jsem se věnovala evakuacím z KT Buchenwald.

Shrnula jsem v několika příkladech i evakuace z pobočných táborů, které měly velké koncentrační území na našem území. Nejednalo se o tisícové evakuace, jako tomu bylo u jiných táborů. Cesty tras, kudy směřovaly evakuace z táborů jsou ve většině případech neznámé. Tyto evakuace probíhaly též na konci války s jednou výjimkou, kdy daný tábor byl evakuován již v březnu.

Válečné zajatce jsem zahrнула do druhé části mé práce, do deváté kapitoly. Pokusila jsem se zpracovat přehled o evakuaci zajatců. Kapitulu jsem doplnila o rozhovor s pamětnicí, která viděla válečné zajatce procházet v obci Jehnědí u Ústí nad Orlicí.

Pro analýzu konkrétního pochodu jsem si vybrala pochod z KT Johanngeorgenstadtu. Pokusila jsem se přiblížit pochod den po dni. Doplnila jsem tuto kapitulu o svědectví svědků a přeživších.

V závěru jsem se zabývala tím, jak probíhaly po skončení války rekonstrukce pochodů a transportů smrti, exhumacím a pietním vzpomínkám.

Seznam zkratek

KT - koncentrační tábor

NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana,
německy: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

SA – Sturmabteilung

SS – Schutzstaffel

km – kilometr

ABS - Archiv bezpečnostních složek

NA - Národní archiv

žst. – železniční stanice

StB – Státní bezpečnost

SPB - Svaz protofašistických bojovníků

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UNRRA - United Nations Relief and Rehabilitation Administration

ZNV - Zemský národní výbor

NSR – Německá spolková republika

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny:

Archiv bezpečnostních složek, fond Stíhání nacistických válečných zločinců, Informace k bývalým vězeňkyním KT Osvětim, inv.č. 325-46-2.

ABS, Transporty válečných zajatců, inv.č. 325-51-1.

ABS, Transporty válečných zajatců, fotodokumentace obec Jehnědí, inv.č. 325-51-5.

ABS, Výsledek vyšetřování k transportu smrti z Osvětimi z ledna 1945, který šel přes naše území, inv.č. 325-46-5.

ABS, Vraždy při evakuačním pochodu mezi Choustníkovým Hradištěm a Kočberí, inv.č. 325-19-1.

ABS, Zpráva o transportu smrti z Johanngeorgenstadtu, inv.č. 325-45-3.

ABS, Rekonstrukce pochodů smrti (Doubí, Žihle), inv.č. 325-45-5.

ABS, Transport smrti z KT Buchenwald, inv.č. 325-48-1.

Národní archiv, fond Okupační vězeňské spisy, sign. Pochody smrti, karton 166/177.

Národní archiv, Svaz protifašistických bojovníků, Jírová Terezie, inv.č. 244.

Národní archiv, Svaz protifašistických bojovníků, Nedbálek František, inv.č. 3717.

Národní archiv, Svaz protifašistických bojovníků, Vašek František, inv.č. 3186.

Literatura:

BERDYCH, Václav. *Mauthausen: k historii odboje vězňů v koncentračním táboře Mauthausen*. Praha, 1959.

BEZDÍČKOVÁ, Erika. *Moje dlouhé mlčení: život a holocaust*. Brno, 2010. ISBN 978-80-86953-58-8.

BLATMAN, Daniel. *The death marches: the final phase of Nazi genocide*. Cambridge, 2011. ISBN 0674050495.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena – KUBÁTOVÁ, Ludmila – MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha, 1969.

BUERGENTHAL, Thomas. *Bez štěstí nepřežiješ: unikátní svědectví chlapce, který přežil šilensví holocaustu*. Brno, 2008. ISBN 978-80-7217-549-9.

CÍLEK, Roman. *Holocaust: --a Bůh tehdy mlčel: tři osudy a jeden proces: pohled do zákulisí nacistických vyhlazovacích záměrů*. Český Těšín, 2003. ISBN 80-86160-75-0.

ERBENOVÁ, Eva. *Sen*. Praha, 2001. ISBN 80-86103-49-8.

HELMICHOVÁ, Šárka. *Přežili svou smrt: pochody smrti*. Praha, 2005.

HOLDEN, Wendy. *Narodili se, aby přežili*. Praha, 2016. ISBN 978-80-204-3800-3.

KUBÁTOVÁ, Ludmila – MALÁ, Irena. *Pochody smrti*. Praha, 1965.

MOULIS, Miroslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha, 1998.

NEDBÁLEK, František: *Železniční transporty a pochody smrti vězňů koncentračních táborů a zajatců přes české země – zima a jaro 1945*, in: *Historie okupovaného pohraničí*, č. 9, Ústí nad Labem 2005.

PADEVĚT, Jiří. *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*. Praha, 2015. ISBN 978-80-247-5593-9.

REES, Laurence. *Osvětim: nacisté a "konečné řešení"*. Praha, 2016.

ISBN 978-80-242-5409-8.

VLK, Václav. *Krvavé dozvuky války: konec druhé světové války na českém území*. Praha, 2015. ISBN 978-80-247-5593-9.

WHITLOCK, Flint. *Buchenwald – peklo na kopečku: každodenní život mezi mučením, hladověním a pseudolékařskými pokusy*. Praha, 2016. ISBN 978-80-247-5441-3.

Časopisecké studie:

GRUNTOVÁ, Jitka – VAŠEK, František: *Vlakové transporty vězňů z koncentračního tábora Osvětim v lednu 1945 přes východní Čechy*. In *Pomezí Čech a Moravy*, svazek 4, Litomyšl 2000, s. 179–198.

Jiné prameny:

Rozhovor s Marií Rollerovou.

Přílohy

Velitel transportu vězňů z KT Johanngeorgenstadtu:

Václav Fink se narodil 8. června 1893 v Albertech v okrese Karlovy Vary. Fink se hlásil k německé národnosti. Do roku 1938 byl Fink politicky neorientovaný. O rok později byl povolán k výkonu služby u SS. Od roku 1941 byl pověřen dozorem nad oblečením a obuví v KT Flossenbürg. Částečně zde dělal i strážní službu. V únoru 1945 byl odveden do Johanngeorgenstadtu.

V dubnu nastala evakuace tohoto tábora. Fink ve výpovědi uvedl, že zpočátku nevěděl, kam má transport namířeno. Fink přemlouval jednoho z velitelů transportu, aby nemocní vězni zůstali v táboře a vyčkali spojeneckých vojsk. Přesto se na cestu vydali i nemocní vězni. Transport šel částečně pěšky a částečně byl vezen na vozech. Vozy obstarávali starostové jednotlivých obcí, kudy transport procházel. Starostové byli podle Finka předem informováni o tom, že do jejich obce přijde transport vězňů. Fink střílel po vězních jen pro zastrašení.

Fink při výslechu uvedl, že byl propuštěn z transportu v Ústí nad Labem a vydal se vlakem domů, kde zůstal až do 17. května 1945. Zde byl zatčen a převezen do Prahy, kde byl souzen jako válečný zločinec. Dne 10. října 1945 zemřel Václav Fink ve vazbě krajského soudu, kde čekal na svůj rozsudek.¹⁰²

¹⁰² ABS, Zpráva o transportu z Johanngeorgenstadtu, Protokol o výslechu, inv.č. 325-45-3.

Stráž transportu z KT Johanngeorgenstadtu:

Jiří Gaida se narodil 15. dubna 1904 v obci Zelenze, v okrese Katovice v Polsku. Jeho otec byl polské národnosti a matka byla Němka. Gaida navštěvoval v Katovicích německou školu. Gaida při výslechu uvedl, že měl více německé výchovy než polské. V době 1. Polské republiky se ale hlásil k polské národnosti vzhledem k tomu, že jeho otec byl Polák. Gaidovi se lidé v Polsku posmívali, protože podle nich neuměl správně polsky a mluvil nářečím.

Po obsazení Polska se Gaida na základě úřední výzvy hlásil k německým úřadům. K vojenské službě ho nutily německé úřady. Službu konal nedobrovolně.

Jiří Gaida konal od března 1940 do května 1945 službu u zbraní SS, kde dosáhl hodnosti Rottenführera. Účastnil se bojů proti Rusům. Ve Finsku utrpěl zranění a musel se vrátit do Německa. Byl přidělen do strážního oddílu do KT Lublin. Poté byl převelen do KT Flossenbürg. Následně byl převelen do Saska do tábora Zwickau, Cvikov. Podle výpovědi se Jiří Gaida vydal na cestu z tábora Cvikov dne 12. dubna 1945. Evakuace tohoto tábora směřovala do KT Johanngeorgenstadtu. V tu dobu se do KT Johanngeorgenstadtu evakovalo mnoho podobných táborů v okolí. Z tábora měli být vězni evakuováni do KT Flossenbürgu. Dozorci však museli změnit směr a vydali se na cestu směr Terezín.

Gaidovi byl v KT Johanngeorgenstadtu svěřen oddíl 94 vězňů. Většina z těchto vězňů byla nemocná. Poté následovala trasa pochodu a transportu, kterou jsem zmiňovala. Gaida doznal, že mnoho vězňů zemřelo při cestě hladem, nemocemi nebo byli při pokusu o útěk zastřeleni. Gaida popírá, že zabil nějakého vězně. Z jeho skupiny nikdo během cesty nezemřel. Doprovázel transport jenom do Kaštic. Z celkového počtu 94 vězňů přežilo cestu do Kaštic jen 52 osob. V Kašticích byl poslán spolu s čtyřmi vězni do jedné obce pécť chléb. Poté se dozvěděl, že se blíží Rudá armáda. Gaida se bál Sovětů. Věděl, že když na něj narazí, tak ho zastřelí. Propustil vězně, kteří šli s ním pécť chléb a prchal bez cíle pryč. Našel útočiště u jednoho rolníka. Lhal o svém povolání a chtěl odejít zpátky do Německa. Při cestě do Karlových Varů byl ale poznán a zatčen. V roce 1947 byl na základě Mimořádného lidového soudu v Chebu Gaida popraven.¹⁰³

¹⁰³ ABS, Zpráva o transportu z Johanngeorgenstadtu, Protokol o výslechu, inv.č. 325-45-3.

Resumé

This bachelor thesis deals with the issue of prisoner evacuations from Nazi concentration camps in the form of „death marches“ in 1945. The starting point is the research of the Archive of Security Services in Prague archive collection 325: The Prosecution of the Nazi War Criminals. The information obtained from the study is supplemented with testimonies from survivors and with information from literature. The purpose of the thesis is to make an overview and to analyse deeply one particular death march literature.

The first part of this thesis presents a brief description of the persecution of citizens, how the first concentration camps emerged and what led the Nazis to evacuate the prisoners. It describes Auschwitz, the largest concentration camp, and its subsequent evacuation.

The second part describes the railway transport from the Auschwitz concentration camp. The thesis is supplemented with examples of evacuations from other concentration camps. In this section, I focused on the evacuation of prisoners from Buchenwald concentration camp. After that I continued with the description of evacuation of the prisoners from the auxiliary camps on our territory.

At the end of the second part I gave a summary of the evacuation of prisoners of war. This part is completed with an interview with a „death march“ witness. In the third and final part I analysed the „death march“ from Johanngeorgenstadt concentration camp. It also contains information about post-war reenactments of „death marches“, exhumations and commemorations.